

Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België
Stand van zaken en uitdagingen

Cette publication est aussi disponible en français, sous le titre: «Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique. État de la question et enjeux.»

**Een publicatie van de Koning Boudewijnstichting,
Brederodestraat 21 te 1000 Brussel**

Auteurs

Meryem Kanmaz, Centrum Islam in Europa, Universiteit Gent

&

Mohamed El Battiui, onder leiding van **Firouzeh Nahavandi**, Centre d'Etude de la Coopération Internationale et du Développement (CECID), deel van l'Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles.

Coördinatie voor de Koning Boudewijnstichting

Guido Knops, *directeur*

Benoît Fontaine, *adviseur*

Jan Blondeel, *projectverantwoordelijke*

Ilse Bonné, *assistente*

Layout: Casier/Fieuids

Druk: Weissenbruch

Deze uitgave kan gratis worden gedownload van www.kbs-frb.be

Deze uitgave kan gratis besteld worden: online via www.kbs-frb.be, per mail naar public@kbs-frb.be of telefonisch bij het contactcentrum van de Koning Boudewijnstichting: tel. +32 70 23 37 28 of fax +32 70 23 37 27

Wettelijk depot: D/2004/2893/24

ISBN: 90-5130-475-7

Nur: 740

September 2004

Met de steun van de Nationale Loterij

Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België

Stand van zaken en uitdagingen

Studie uitgevoerd door:

Meryem **KANMAZ**, Centrum voor Islam In Europa (C.I.E.), Universiteit Gent

Mohamed **EL BATTIUI**, onder leiding van Firouzeh **NAHAVANDI**, Université Libre
de Bruxelles

Inhoud

Inleiding	pagina 5
1. De aanwezigheid en institutionalisering van de islam in België	pagina 7
1.1 <i>Moslims en de islam in België: geen nieuw fenomeen</i>	
1.2 <i>De toename van de moslimaanwezigheid door de bilaterale immigratieconventies</i>	
1.3 <i>Een definitie en cijfers die verre van precies zijn</i>	
1.4 <i>Een definitie die de realiteit beter benadert</i>	
1.5 <i>De eerste vormen van institutionalisering van de islam in België</i>	
1.6 <i>De wet van 1974 en de organisatie van de moslim-eredienst</i>	
1.7 <i>De verdeling van de bevoegdheden: verbrokkeling en versplintering zet een rem op de efficiëntie</i>	
2. Het religieuze leiderschap	pagina 11
2.1 <i>Leiderschap in de islam: welke plaats voor de imams in de diaspora?</i>	
2.2 <i>De islamleerkrachten als eersten in de kijker</i>	
3. Moskeeën en imams	pagina 13
3.1 <i>Moskeeën</i>	
3.1.1 <i>Definitie en statuut</i>	
3.1.2 <i>Radioscopie van de moskeeën: de cijfers</i>	
3.1.3 <i>Strekkingen en stromingen. Een mogelijke classificatie</i>	
3.1.4 <i>Supralokale organisatievorming</i>	
3.2 <i>De Imams</i>	
3.2.1 <i>Een veelzijdige functie op religieus, sociaal en cultureel gebied</i>	
3.2.2 <i>Verschillende rollen</i>	
3.2.3 <i>Aantal, opleiding, profiel en statuut van de imams die in België actief zijn</i>	
3.2.4 <i>De uitdaging: imams gevormd binnen de Belgische context</i>	
4. Het dossier van de leerkrachten islamitische godsdienst	pagina 30
4.1 <i>Historiek</i>	
4.2 <i>De Vlaamse gemeenschap</i>	
4.2.1 <i>Meer dan 20.000 leerlingen en bijna 300 leerkrachten</i>	
4.2.2 <i>Stand van zaken vandaag</i>	
4.2.3 <i>Typologie van de leerkrachten</i>	
4.2.4 <i>Onopgeloste kwesties</i>	
4.3 <i>De Franse gemeenschap</i>	
4.3.1 <i>34.283 leerlingen en 400 leerkrachten</i>	
4.3.2 <i>Typologie van de leerkrachten</i>	
4.3.3 <i>Kennis van het Frans: het decreet van 27 maart 2002</i>	
4.3.4 <i>De inspecteurs en het leerplan</i>	
4.3.5 <i>Onopgeloste vragen</i>	
5. Europese burenen: enkele aanknopingspunten	pagina 35
5.1 <i>Nederland</i>	
5.1.1 <i>Imams : een opleiding maar nog geen volwaardige vorming</i>	
5.1.2 <i>Het islamonderricht: 37 islamitische scholen</i>	
5.2 <i>Frankrijk</i>	
5.2.1 <i>Een toestand die historisch verschilt van de Belgische situatie</i>	
5.2.2 <i>De islam en de republiek</i>	
5.2.3 <i>De organisatie van de moslim-eredienst in Frankrijk</i>	
5.2.4 <i>Vandaag de dag...</i>	
5.3 <i>Groot-Brittannië</i>	
5.3.1 <i>Een moslimgemeenschap die etnisch bijzonder verscheiden is</i>	
5.3.2 <i>Nieuwe moslimleiders maken hun opwachting</i>	
5.3.3 <i>Onderwijs en vorming</i>	
5.4 <i>Duitsland</i>	
Tenslotte: enkele aandachtspunten	pagina 42
Report on Mosques, Imams and Islamic Religion Teachers in Belgium	page 48

Woord vooraf

Er wonen ongeveer 400.000 mensen van moslimorigine in België en, naargelang de bronnen, tussen 9 en 15 miljoen in Europa. De aanwezigheid van de moslims in België en in Europa houdt veel kansen in, maar zorgt ook voor spanningen en conflicten. De discussies en vraagstellingen dienaangaande getuigen dikwijls van een gebrek aan kennis over het onderwerp en van een onvoldoende duurzame dialoog.

Daarom lanceerde de Koning Boudewijnstichting in september 2003 een project over dit onderwerp. Dit project wil een serene debat mogelijk maken waarin zowel culturele, religieuze als maatschappelijke vragen aan bod kunnen komen.

De beoogde doelstellingen zijn:

- een bijdrage leveren tot een betere kennis, een vollediger perceptie van de kansen en uitdagingen, verbonden aan de aanwezigheid van de islam en de moslims in België en in Europa;
- bijdragen tot de verspreiding van deze kennis en 'goede praktijken', vooral naar beleidsverantwoordelijken die in verschillende sectoren van de samenleving (openbare diensten, burgersamenleving, ondernemingen, onderwijs...) beslissingen moeten nemen gelinkt aan deze materie.

Om deze doelstellingen te verwezenlijken, organiseert de Stichting een meerjarig discussieforum voor uitwisseling en reflectie. Dit forum nodigt mensen met verschillende achtergronden en culturen, vanuit diverse maatschappelijke sectoren, uit om met elkaar de discussie aan te gaan. Het forum omvat twee luiken: een Belgisch luik dat zich concentreert op de uitdagingen die zich stellen in de context van ons land, en een Europees luik.

Voor het Belgisch luik is een begeleidingsgroep opgericht onder het voorzitterschap van Jan GRAULS, Voorzitter van het Directiecomité van de Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Deze groep is samengesteld met personen uit verschillende sectoren van de Belgische samenleving, gekozen omwille van hun expertise en ervaringsdeskundigheid in de materie. De groep helpt de Stichting bij het bepalen van de thema's waarover het debat moet gaan. Het Europese luik wordt hoofdzakelijk ontwikkeld in samenwerking met het European Policy Centre (www.theepc.net).

Momenteel werkt de groep aan twee thema's: *de imams en islamleerkrachten* enerzijds en de vragen en uitdagingen binnen de *gezondheidssector* anderzijds. De groep heeft aan Meryem Kanmaz van de Universiteit Gent en Firouzeh Nahavandi van de ULB gevraagd een rapport voor te bereiden over het eerst onderwerp. U vindt dit rapport in deze publicatie. We wijzen er tot slot nog op dat dit rapport in de eerste plaats een status quaestionis wil zijn en geen exhaustieve wetenschappelijke analyse. Doel is het denkwerk te voeden in verband met maatregelen die zich opdringen om het samenleven in België te bevorderen.

Koning Boudewijnstichting, september 2004

In het kader van dit project werden volgende nota's gepubliceerd. U kan ze gratis downloaden van de webstek van de Stichting www.kbs-frb.be:

Islam en moslims in België: lokale uitdagingen & algemeen denkkader, Synthesenota voorbereid door Hassan Bousetta, FNRS –Ulg & Brigitte Maréchal, UCL

Islam en moslims in België. Kansen en uitdagingen van een multiculturele samenleving. Colloquium "Ceci n'est pas un voile" 30-03-2004 – Brussel. Verslag van het colloquium.

Samenstelling van de begeleidingsgroep:

- **Jan Grauls**, Voorzitter van het Directiecomité van de Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
- **Mohamed Boulif**, Président de l'Exécutif des Musulmans de Belgique
- **Hassan Bousetta**, Chercheur FNRS, Université de Liège - CEDEM (Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations)
- **Wim Coumans**, kabinetschef van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
- **Jozef De Witte**, directeur Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding - Fatima Hanine, Collaboratrice au service juridique
- **Piet Janssen**, Directeur Vlaams Minderheden Centrum
- **Jan Leyers**, TV-maker, songschrijver, artiest
- **Ural Manço**, Chercheur Facultés Universitaires Saint-Louis
- **Brigitte Maréchal**, Chercheuse à l'Université Catholique de Louvain
- **Firouzeh Nahavandi**, Directrice Institut de Sociologie de l'ULB
- **Fauzaya Talhaoui**, senator, lid van de raad van beheer van de Koning Boudewijnstichting
- **Christiane Timmerman**, Onderzoeker UA - UFSIA Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
- **Fathi Tlatli**, Professeur à l'ICHEC, Network Global Industry Director - pharmaceuticals & healthcare DHL Worldwide
- **Dan Van Raemdonck**, Président de la Ligue des droits de l'Homme – Ouardia Derriche, Vice-Présidente
- **Louis-Henri Verbeke**, Voorzitter van Allen & Overy, Voorzitter van de Vlerick Leuven Gent Management School, lid van de raad van beheer van de Koning Boudewijnstichting
- **Sami Zemni**, Voorzitter Centrum voor Islam in Europa (C.I.E.), Universiteit Gent - Vakgroep Studie van de Derde Wereld – Meryem Kanmaz, onderzoeker

Inleiding

De verkiezing van de leden van de Executieve van de Moslims van België in 1998 betekende een belangrijke stap voor de erkenning en de institutionalisering van de moslims en de islam in ons land. Sindsdien zijn we in een nieuwe fase aanbeland en werden er geleidelijk aan nieuwe dossiers aangesneden. Eind 2004 vinden er verkiezingen plaats met het oog op een nieuwe Executieve.

In dit rapport gaat de aandacht naar twee thema's: enerzijds de moskeeën en de imams, anderzijds de leraren islamitische godsdienst. De begeleidingsgroep voor het project 'Islam en moslims in België en Europa' van de Koning Boudewijnstichting heeft immers de invloed onderstreept van deze 'leiders' op mensen met een moslimcultuur die in België leven. Vandaar de vraag om de bestaande toestand beter te leren kennen en te wijzen op gewenste verbeteringen daarin. We stippen daarbij aan dat er in België momenteel erg weinig gegevens hierover beschikbaar zijn.

Met name de opleiding van imams vormt bij de meeste van onze Europese bureaus die te maken hebben met een sterke aanwezigheid van moslims, het voorwerp van debatten en projecten. De grote meerderheid van de imams komt rechtstreeks van de landen van herkomst – voor België zijn dat Marokko en Turkije – en heeft ruim onvoldoende kennis van een van de landstalen, van de werking van de democratie en van de plaatselijke context (maatschappelijke debatten, manieren van leven enz.). Dat doet uiteraard een hele reeks fundamentele vragen rijzen, met in de eerste plaats de vraag welk soort islam in Europa wordt onderwezen: een islam die dicht staat bij die van het land van herkomst, of een gecontextualiseerde islam die is aangepast aan de Europese levenswijze, zeg maar: een Europese islam?

In Nederland heeft men op dit vlak enige vooruitgang geboekt. In Frankrijk heeft Dominique De Villepin van bij zijn aantreden als minister van Binnenlandse Zaken enkele maanden geleden van dit dossier een prioriteit gemaakt.

In België maakte de bijzondere wet van 2001 van de moskeeën een Gewestmaterie, maar de bezoldiging van de imams blijft een federale bevoegdheid. Het Vlaamse Gewest keurde op 5 mei 2004 een decreet over de erediens ten goede dat meer bepaald 'moskee-fabrieken' instelt (het decreet wordt op 1 maart 2005 van kracht). Het Brussels en het Waalse Gewest beschikken nog niet over een dergelijke regeling. Er moet dan ook eerst over dit decreet (ordonnantie voor Brussels Gewest) wordt gestemd om in Wallonië en Brussel de erkenningsprocedure voor moskeeën te kunnen opstarten. Als dat eenmaal het geval is, moet het dossier van de bezoldiging van de imams worden aangepakt. Zij zullen door de federale overheid betaald worden, op voorwaarde dat ze een ad hoc-opleiding volgen. Deze opleiding moet worden ingericht met respect voor het principe van de neutraliteit van de Belgische Staat.

Het regeerakkoord 2004-2009 van de Vlaamse regering zegt in het hoofdstuk over de diversiteit ook het volgende: "We maken snel werk van de inrichting van een volwaardige opleiding voor islamleraars en imams binnen het Vlaamse onderwijs. Twee jaar nadat deze opleiding van start gaat, zullen enkel mensen die de Nederlandse taal beheersen in aanmerking komen voor de functie van imam of islamleeraar. Voor de personen die nu imams zijn, voorzien we in een overgangperiode."

Dit rapport begint met het schetsen van het kader waarin de aanwezigheid en de institutionalisering van de islam in België plaatsvinden. Er worden enkele cijfers gegeven en er wordt aan herinnerd hoe de islam in 1974 werd erkend; de verdeling van de bevoegdheden tussen de diverse overheidsniveaus in België wordt beschreven. Het tweede hoofdstuk behandelt de kwestie van het religieus leider-

schap binnen de islam. Het derde hoofdstuk is enerzijds gewijd aan de moskeeën: Wat is een moskee? Hoeveel zijn er? Wat zijn de religieuze en filosofische stromingen waartoe ze behoren? – en anderzijds aan de imams: Wat doen zij? Vanwaar zijn ze afkomstig? Wat is hun statuut en wat zijn de uitdagingen? Hoofdstuk vier beschrijft de situatie van de leraren islamitische godsdienst in de twee gemeenschappen en de bijbehorende, vooralsnog onopgeloste vragen. Hoofdstuk vijf geeft enkele aanknopingspunten in Nederland, Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. Op het einde van het rapport formuleren de auteurs enkele aandachtspunten.

1. De aanwezigheid en institutionalisering van de islam in België

1.1 Moslims en de islam in België: geen nieuw fenomeen

De aanwezigheid van moslims in België is geen recent fenomeen en is ook niet speciaal verbonden met een immigratiebeweging uit de Maghreblanden of Turkije. Reeds in een statistisch rapport uit 1828 vermeldt Ismaël Hakki Bey Tevfik, de Turkse consul in Antwerpen, dat er op een Belgische bevolking van 7.874.601 inwoners 5751 moslims zijn. Bijna de helft van hen was afkomstig uit Algerije. Bij de andere helft bevonden zich ondermeer niet-Arabische moslims zoals Maleiers, Tataren, Koerden. Tal van onderzoeken hebben sindsdien bevestigd dat deze gediversifieerde aanwezigheid een realiteit is gebleven. In 1928 signaleert een rapport van het Turkse consulaat in Antwerpen de aanwezigheid in België van 3303 Algerijnen, 1291 Marokkanen en 560 Tunesiërs¹. Het betreft een kwart van alle geïmmigreerde werknemers in de koolmijnen². In tegenstelling tot wat sommige recente onderzoeken betogen, gaat de 'zichtbare aanwezigheid'³ van de islam in België terug tot de jaren 1920. In een rapport van de federatie van vakbonden in het bekken van Charleroi (mei 1928) merkt de auteur op dat de moslims "alles van hun land van herkomst hebben bewaard. Als echte moslims beoefenen ze de religie van Mohammed. Wat dit betreft, verdient het vermelding dat er zich hier maraboes bevinden die van de ene gemeenschap naar de andere trekken en die op hen een grote invloed uitoefenen. Zij maken dat de mensen vasthouden aan de meest onbeperkte uitoefening van hun godsdienst"⁴. In dezelfde context bericht de krant *Le Peuple* van 21 maart 1923 over de openbare begrafenis volgens de moslimritus van de slachtoffers van het mijnongeval in Courcelles-Nord (7 maart 1923).

1.2 De toename van de moslimaanwezigheid door de bilaterale immigratieconventies

De aanwezigheid van moslims en de 'zichtbaarheid' van de islam in België beleefden vooral een belangrijke toename vanaf de jaren 1960. Die deed zich voor in het zog van de ondertekening door de Belgische Staat van de immigratieconventies met Marokko en Turkije (1964), Tunesië (1969), en Algerije en Joegoslavië (1970). De verschillende overeenkomsten hadden volgens Ural Manço een dubbele doelstelling: "Een antwoord bieden op de steeds weerkerende tekorten aan weinig gekwalificeerde werkkrachten (die bovendien goedkoop en volgzaam waren, en zich weinig bekommerden om hun levenskwaliteit) en zorgen voor een extra aangroei van de bevolking (met een verjonging van de populatie, en het op peil houden van het verbruik van goederen en diensten)"⁵. Met het oog op deze doelstellingen moedigde de Belgische Staat ook de familieherenigingen aan die tot op vandaag worden voortgezet om de geïmmigreerde bevolking te stabiliseren. Als gevolg van de energiecrisis van 1974 en het definitieve stopzetten van de officiële immigratie van buitenlandse, niet-Europese werkkrachten is de toestroom van migranten gestabiliseerd, maar de kwestie van de integratie van moslimminderheden is nog volop aan de orde.

1.3 Een definitie en cijfers die verre van precies zijn

Als men het over het aantal moslims in België heeft, wordt er gewoonlijk een vork naar voren geschoven: tussen 320.000 en 450.000 personen. Het is bijzonder

¹ LAMBERT P-Y (o.l.v. MANÇO U.), 'La participation politique et les médias de la population musulmane de Belgique', in: *Voix et voies musulmanes de Belgique*, Facultés universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 2000, p. 64.

² BARE D., *Contribution à l'histoire de l'immigration dans l'entre deux guerres: la main d'oeuvre nord africaine dans les charbonnages belges (1920-1940)*, licentiaatsverhandeling, U.L.B., Bruxelles, 1992, 142 p.

³ 'Visibilisation' is in het Frans het woord dat wordt gebruikt door auteurs als Felice Dassetto, specialist van de Islam in Europa. Ook 'visibilité' komt voor.

⁴ *Cahiers de la commission syndicale*, mei 1928, p. 67.

⁵ MANÇO U., 'La présence musulmane en Belgique: dimensions historique, démographique et économique', in: *Voix et voies musulmanes de Belgique*, 2000, p. 19.

moeilijk om deze bevolkingsgroep op een exacte manier te tellen. Zo bestaat er aan de ene kant geen officieel register dat aangeeft tot welke religie mensen behoren, en wordt de onderzoeker aan de andere kant geconfronteerd met statistieken die bedoeld zijn als instrument in een bepaalde context én met de afwezigheid van een heldere en beknopte definitie van wat ‘moslim’ in de Belgische context betekent.

Twee definities die elkaar aanvullen maar niet exhaustief zijn, werden geformuleerd door de professoren Felice Dassetto en Albert Bastenier. De eerste is van oordeel dat het nationaliteitscriterium hoe langer hoe minder van kracht is, in de mate dat de moslimbevolking meer en meer de Belgische nationaliteit verwerft; hij definieert de ‘Belgische moslim’ als iemand die behoort tot “een bevolkingsgroep die afkomstig is van een moslimland”⁶. Professor Bastenier stelt vast hoe moeilijk het is om tot een correcte telling te komen op basis van het vasthouden van elke moslim aan de islam. Hij heeft het liever over “immigranten die uit de moslimtraditie afkomstig zijn”⁷. De eerste definitie verwijst naar de geografische en beschavingsherkomst en sluit zowel moslims in die uit moslimlanden komen als wie uit dezelfde landen komt en zich tot het christelijke of joodse geloof bekent. De tweede definitie van haar kant heeft het alleen over het religieuze karakter van een geïmmigreerde bevolkingsgroep.

1.4 Een definitie die de realiteit beter benadert

De grote meerderheid van moslims in België kan men in een van de twee definities terugvinden: ze zijn afkomstig van een moslimland, hangen de moslimreligie aan en zijn in diverse gradaties praktiserend. Maar wat de twee definities niet in rekening brengen, zijn bekeerlingen van Belgische en Europese afkomst. Het gaat hier om een categorie moslims die niet afkomstig zijn uit een moslimland. Hun aantal neemt vandaag de dag toe. Ons lijkt daarom de volgende definitie het meest geschikt voor de Belgische context: “de bevolking in België met een moslimtraditie”.

In 1998 schatte men deze bevolkingsgroep op 375.000 mensen. Die waren als volgt verdeeld: 222.077 personen uit Maghreblanden, 112.047 Turken, 30.000 Belgische en Europese bekeerlingen, en telkens enkele duizenden Albanezen, Bosniërs, Pakistani, Libanezen, Iraniërs en mensen uit zwart Afrika⁸. Van de 334.124 moslims uit de Maghreblanden en Turkije leeft 57% in de Brusselse regio⁹. Als we het totale aantal moslims in België actualiseren (met een jaarlijkse bevolkingsaan groei van 1,2%¹⁰), komen we uit op 402.823 moslims in het jaar 2004.

1.5 De eerste vormen van institutionalisering van de islam in België

De grondwet en de politieke theorie definiëren de Belgische Staat in zijn verhouding tot de religies die op zijn grondgebied worden beleden, als een ‘neutrale’ staat. De Belgische wetgeving in verband met de erediensten is dubbel. Er is aan de ene kant de wet van 4 maart 1870. Die erkent geen enkele eredienst, maar alleen “de besturen belast met de temporaliën van de eredienst”. Aan de andere kant waarborgt de Belgische grondwet in de artikels 19 en 20 de vrijheid van godsdienstoefening, legt artikel 21 de onafhankelijkheid van de eredienst tegenover de Staat vast en waarborgt artikel 181 een bezoldiging (wedden en pensioenen) voor bepaalde bedienaren van de eredienst. Pas dankzij de wet van 1919 op de internationale verenigingen werden de eerste daden gesteld op het vlak van de institutionalisering van een administratie met een moslimkarakter. De erkenning van het Islamitisch en Cultureel Centrum (ICC) als internationale vereniging die door een staat wordt geleid (in casu Saudi-Arabië, waar België geen enkel immigratieverdrag mee had gesloten), zou later niet probleemloos verlopen. In 1967 werd deze erkenning verlengd door de toekenning aan het Centrum van het Oosters Paviljoen in het Brusselse Jubelpark (met een erfpacht voor 99 jaar). Het was wachten tot het begin van de jaren 1970 om een debat te zien ontstaan over de islam en immigratie dat rekening hield met de wet van 4 maart 1870 en de grondwetsartikelen in verband met de eredienst.

⁶ DASSETTO F., ‘Islam en Belgique et en Europe: facettes et questions’, in: DASSETTO F. (ed.), *Facettes de l’Islam belge*, Academia Bruylant, Bruxelles, 1997, p. 17.

⁷ BASTENIER A., ‘L’Islam de l’immigration en Belgique’, in: *Clés pour l’Islam: du religieux au politique, des origines aux enjeux aujourd’hui*, Collection GRIP-Informations, Bruxelles, 1993, p. 75.

⁸ LAMBERT P-Y, o.c.

⁹ *La Libre Belgique* van 26 augustus 1999.

¹⁰ Dit percentage is het gemiddelde van de aangroei in Turkije, Marokko en België; ook het sterftcijfer is erin geïntegreerd.

1.6 De wet van 1974 en de organisatie van de moslim-eredienst

DE WET VAN 1974

Tussen 1971 en 1974 werden in Kamer of Senaat diverse wetsvoorstellen voor de erkenning van de temporalien (ook wel: het tijdelijke) van de moslim-eredienst ingediend. De wet van 19 juli 1974 vulde die van 4 maart 1870 aan door de introductie van artikel 19bis. Hierdoor geniet de moslim-eredienst voortaan dezelfde voordelen als de andere erkende erediensten. Dit artikel organiseert de moslim-eredienst op identieke wijze als de andere erediensten, met uitzondering van het feit dat die organisatie gebeurt via de provincie en niet via de gemeente, zoals dat voor de andere erkende erediensten het geval is. Er zijn vandaag zeven religies en filosofische stromingen erkend: de katholieke (1802), protestantse (1802), israëlitische (1870), anglicaanse (1870), islamitische (1974) en orthodoxe (1985) eredienst, en de georganiseerde vrijzinnigheid (1993). (We merken hierbij op dat de wet van juli 1974, die het Islamitisch en Cultureel Centrum aanstelde als de belangrijkste woordvoerder van de moslimgemeenschap in België, nooit in voege is getreden.) Een Koninklijk Besluit van 3 mei 1978 over de erkenning van de lokale 'Islamitische comités' (het equivalent van de kerkfabrieken en hun organisatie) vertrouwde aan het Islamitisch en Cultureel Centrum de organisatie toe van verkiezingen die zouden leiden tot het oprichten van deze comités. Dit Besluit, dat aan het Centrum overigens niet de titel 'Hoofd van de Eredienst' toekende, werd nooit toegepast. Het was uiteindelijk wachten tot 1996 tot er een gunstige stroming merkbaar werd voor de volwaardige erkenning van de moslim-eredienst, zowel in de publieke opinie als bij diverse politieke partijen. Dat gebeurde in het zog van het drama met de kleine Loubna Benaïssa.

VAN CENTRUM OVER RAAD NAAR EXECUTIEVE

Ondertussen bleef van 1978 tot 1991 het Islamitisch Centrum (ICC) de enige gesprekspartner van de Belgische Staat, ook al werd het Centrum door de moslimgemeenschap afgewezen. In 1990 installeerde een Koninklijk Besluit een voorlopige Raad der Wijzen. Die werd belast met het beheer van de lopende zaken in verband met de dossiers van de leerkrachten en met het onderwijs van de moslimreligie. Reeds op grond van zijn samenstelling – met een groot aandeel van leken – kon ook deze Raad niet de goedkeuring wegdragen van de geloofsgemeenschap. In 1993 werden uiteindelijk, na lang talmen, de namen bekendgemaakt van de leden van een tijdelijke executieve onder leiding van dokter Beyens. In 1994 erkende de minister van Justitie haar als gesprekspartner inzake de moslim-eredienst, waarop de voorzitter van de tijdelijke Executieve de minister een verkiezingsprocedure voorlegde. Die werd door de voltallige regering goedgekeurd op 12 juni 1998. In juli 1998 werd een 'Begeleidingscommissie' opgericht onder het voorzitterschap van een rechter-magistraat van het Arbitragehof. Doel was het volgen van de voorbereiding van de stembusgang en de erkenning van de verkiezingsresultaten.

Op 13 december 1998 vonden de verkiezingen plaats. Er boden zich in de 124 stembureaus – 104 in moskeeën en 20 in openbare plaatsen – 48.000 kiezers aan. De resultaten werden op 6 januari 1999 gevalideerd.

De te verkiezen Algemene Vergadering moest 51 leden tellen. Bij die 51 verkozenen moesten er nog 10 worden toegevoegd die door de tijdelijke Executieve werden gecoöpteerd en nog eens 7 die door de 61 leden werden gecoöpteerd. De coöptatie was bedoeld voor mensen met bijzondere competenties, de vertegenwoordiging van minderheden en de voortzetting van het werk van de tijdelijke Executieve.

De Algemene Vergadering moest in haar schoot een orgaan 'Hoofd van de Eredienst' – een uitvoerende instantie - aanduiden, bestaande uit 17 leden, van wie 7 Marokkanen, 4 Turken, 3 autochtone Belgen en 3 personen met een andere

nationaliteit. De kandidaten die er deel van wilden uitmaken moesten minstens in het bezit zijn van een diploma middelbaar onderwijs (of een equivalent daarvan) en hun kandidatuur moest worden goedgekeurd door de minister van Justitie, die rekening hield met het advies van de Staatsveiligheid. Hierdoor kwam het dat een aanzienlijk aantal kandidaten werd geweigerd. Maar op 25 februari 1999 konden de minister van Justitie en dokter Beyens aan de pers de 16 namen (i.p.v. 17 zoals voorzien in de wet) bekendmaken die de nieuwe Executieve zouden vormen. Die werd 'Executieve van de Moslims van België' (EMB) genoemd en voorgezeten door een Belg van Marokkaanse afkomst, Nouredine Maloujhmoun.

Deze nieuwe Executieve was het voorwerp van aanvallen vanwege de afgewezen kandidaten, wat in haar schoot hevige spanningen deed ontstaan. Hierdoor werd haar werking volledig lamgelegd. Daarom stelde de federale regering twee bemiddelaars aan: de senatoren Meryem Kaçar (Agalev) en Philippe Moureaux (Parti socialiste). Hun bemiddeling mondde uit in de publicatie van het plan dat bekendstaat als het 'Plan Moureaux'; senator Kaçar stond niet achter de aanbevelingen daarvan. Het plan beval aan om de helft van de 14 overblijvende leden van de Executieve te vervangen.

Op 25 april 2003 erkende de regering een nieuwe Executieve die werd voorgesteld door de Algemene Vergadering en voorgezeten door Mohamed Boulif. Deze erkenning nam op 31 mei 2004 een eind. In de herfst van 2004 vinden nieuwe verkiezingen plaats.

1.7 De verdeling van de bevoegdheden: verbrokkeling en versplintering zetten een rem op de efficiëntie

Sinds de verkiezing van de Executieve van de Moslims van België wacht een aantal dossiers op behandeling. Tot de meest dringende behoren: de benoeming van leraren islamitische godsdienst en het aanstellen van inspecteurs, de benoeming en de bezoldiging van imams, en de erkenning en het onderhoud van gebouwen voor de eredienst. We moeten hierbij opmerken dat de verveelvoudiging van competentieniveaus een efficiënte werking of behandeling van deze dossiers vaak bemoeilijkt.

De bijzondere wet van 13 juli 2001 (van kracht sinds januari 2002) heeft de moskeeën 'geregionaliseerd', maar de erkenning van de erediensten en de wedden en pensioenen van hun bedienaren blijven een federale materie. De verhoudingen tussen de federale regering en de Gewesten wat de erediensten betreft worden nader bepaald in een samenwerkingsakkoord. Dit akkoord tussen de federale Staat en de drie Gewesten kwam op 27 mei 2004 tot stand¹¹.

WIE IS WAARVOOR BEVOEGD?

Op het federale niveau:

- De minister van Justitie erkent de erediensten. Hij erkent ook de "Executieve van de Moslims van België" en is belast met de wedden en de pensioenen van de imams en van de gevangenisbezoekers. Hun aantal wordt door de federale overheid bepaald.
- De minister van Binnenlandse Zaken kent de verblijfsvergunningen toe aan imams die door buitenlandse staten worden voorgesteld (bv. Turkije).
- De minister van Volksgezondheid is bevoegd voor de toepassing van de hygiëneregels in verband met begravenissen en voor de reglementering in verband met de kwaliteit van het vlees van geslachte dieren.
- De minister van Sociale Zaken is belast met het toepassen van de richtlijnen in verband met de wedden van ziekenhuisbezoekers.

Op het niveau van de Gewesten:

- De minister van Binnenlandse Aangelegenheden (in het Vlaamse en het Waalse

¹¹ Gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 14 juni 2004.

Gewest) en de minister-president (in Brussel) zijn bevoegd voor de erkenning van de moskeeën (op voorstel van de Moslimexecutieve) en de controle op het beheer van hun temporalien.¹² Het Vlaamse Gewest heeft op 5 mei 2004 een decreet terzake goedgekeurd dat ‘moskee-fabrieken’ instelt. In het Brusselse en Waalse Gewest bestaat een dergelijk decreet nog niet.

- De minister van Landbouw is belast met de gezondheid en het welzijn van dieren.

Het Gewest legt ook de normen vast inzake begraafplaatsen en begrafenissen¹³. De *gemeenten* van hun kant passen die normen toe en zijn belast met het beheer van de begraafplaatsen

Op het Gemeenschapsniveau:

De minister van Onderwijs is belast met het statuut en de benoeming van leraren en inspecteurs islamitische godsdienst. Hij doet dat op voorstel van de Executieve.

De *Provincie* ten slotte (en in Brussel het Gewest) is belast met de financiering van de werken aan moskeeën (bouw en onderhoud), neemt het deficit van moskeeën op zich en is belast met de huisvesting van de imam met de hoogste rang.

2. Het religieuze leiderschap

2.1 Leiderschap in de islam: welke plaats voor de imams in de diaspora?

Imams en islamleerkrachten zijn niet de enige religieuze ‘leiders’ van de moslimgemeenschappen. Vóór we de rol, functie, opleiding en het statuut van de imams bespreken, moeten we dan ook het debat in een breder kader plaatsen.

Dat debat over leiderschap binnen de islam wordt bemoeilijkt door hardnekkige ideeën die zowel bij moslimdenkers als bij anderen leven. Zo is er de epistemologische moeilijkheid om het concept te definiëren. Er zou binnen de islam geen op zichzelf staande *religieuze* macht zijn – en dus ook geen machthebbers – omdat die steeds verbonden zou zijn met de *politieke* macht(hebbers)¹⁴. Een ander argument stelt dat er binnen de islam geen klerikale (kerkelijke, geestelijke) hiërarchie bestaat, waardoor de vraag naar religieus leiderschap niet aan de orde is.

De afwezigheid van een islamitische clerus in de katholieke zin van het woord – de geestelijke/priester als bemiddelaar tussen de gelovigen en God – impliceert echter geenszins de afwezigheid van andere vormen van clerus (zonder kerkelijke structuur). Zoals Fouad Zakariya het stelt: “Ongetwijfeld bezit de islam geen equivalent van het pausdom, maar desondanks zijn er altijd sterke religieuze machtscentra geweest, en zijn die er nog altijd, waarvan het gezag bij gelegenheid verder reikt dan dat van de staat”¹⁵.

Hoewel er inderdaad geen bemiddeling is en de gelovige met God in contact treedt door de naleving van de vijf pijlers van het geloof, zijn er toch geloofsdaden waarbij welbepaalde personen de gemeenschap religieus (bege)leiden¹⁶. Zo wordt het vrijdaggebed gevolgd door een preek, die op rituele wijze gebracht wordt door een imam-prediker (*imam-khatib*). Daarnaast zijn er nog verschillende andere secundaire religieuze functies, zoals de *qorrâ*, die de recitatie van de koran op zich neemt. Binnen de islam is er nog ander personeel: de geleerden die het domein van het recht (*fiqh*) en de theologie (*kalam*) beheersen, de theologische juristen (*mujtahid*) die zich bezighouden met de studie van de islamitische jurisprudentie (*fiqh*) en uitgaande van de transcendentale wet (*shari'a*) regels ontwikkelen voor het dagelijks leven, en *ulema*, dokters in de wet of de kenners van de heilige teksten. Aan het hoofd van de theologen staat de *mufti*, die bevoegd is om na consultatie juridische adviezen (*fatwa*) uit te brengen. Daarnaast verwijzen we nog naar de islamitische

¹² Wat de Duitstalige Gemeenschap betreft, zal het Waalse Gewest deze bevoegdheid in 2005 aan haar overdragen.

¹³ Wat de Duitstalige Gemeenschap betreft, zal het Waalse Gewest deze bevoegdheid in 2005 aan haar overdragen.

¹⁴ FREGOSI Frank (ed.), *La formation des cadres religieux musulmans en France. Approches socio-juridiques*, L'Harmattan, 1998.

¹⁵ BIELEFELDT Heiner, *Muslims in de Lekenstaat. Het recht van moslims mee vorm te geven aan de Europese samenleving*. C.I.E.-Cahiers nr.6, 2000, Centrum voor Islam in Europa, Universiteit Gent, p.23.

¹⁶ FREGOSI Frank, o.c.

politieke geschiedenis: binnen het Ottomaanse Rijk waren de soennitische moslims georganiseerd in een heuse klerikale hiërarchie waarin de *mufiti's* een specifieke territoriale bevoegdheid hadden, onder leiding van een Sheikh-UI-Islam¹⁷.

We kunnen dus stellen dat er, hoewel er in de theologie van de islam geen sprake is van een 'kerkelijke' hiërarchie, in de praktijk een korps van religieus personeel bestaat. Dat is niet enkel betrokken bij de uitoefening van de cultus en het geloof, maar ook actief op het domein van het recht¹⁸.

Het religieuze personeel functioneert in de islamitische landen binnen de bestaande formele overheidsstructuren. Religieus leiderschap in de Europese diaspora moet echter breder gekaderd worden. Het gaat om imams, maar ook om (islam)leerkrachten, predikers, *ulema*, moslimintellectuelen enz. De centrale vraag is hoe hun religieuze autoriteit gecreëerd, gevestigd en gehandhaafd wordt. Wie wordt als autoriteit beschouwd, wiens advies wordt opgevolgd en waarom?¹⁹ Hoe vestigen zij hun autoriteit en welke middelen en strategieën hanteren ze om die te consolideren? Is er een verschuiving van autoriteiten die gelinkt zijn met de landen van herkomst naar autoriteiten in West-Europa? Imams bijvoorbeeld lijken in de diaspora een belangrijker plaats te krijgen dan in de islamitische landen, enerzijds vanwege de pastorale functie die de Europese autoriteiten hen toekennen, anderzijds door de steeds uitgebreidere functies die de moskee in de diaspora vervult. Welke strategieën worden gehanteerd om de autoriteit van imams te vestigen en op te heffen? Hoe en door wie kan hun gezag ter discussie gesteld worden? De autoriteit van de lokale imam in het geven van adviezen wordt bijvoorbeeld aange-tast door nieuwe mogelijkheden om aan kennis te komen: satelliet-tv, internet... Een terechte opmerking in verband met het gezag van islamitische leiders moet gezien worden in het licht van wat Olivier Roy "de geglobaliseerde islam" ("*L'Islam mondialisé*") noemt. Die leidt tot een individualisering van het geloof, waardoor het optreden van traditionele autoriteiten, zoals *ulema*, overbodig lijkt te worden. Het moslim-zijn wordt steeds meer een individuele keuze en dus beslist de individuele moslim over de modaliteiten waaronder hij/zij zich aan de voorschriften zal houden. Dat doet hij/zij door zelf, zonder tussenkomst van grote denkers (of een lokale imam), de rechtvaardiging voor zijn handelen rechtstreeks uit de koran en de sunna te halen. Tegelijkertijd is er ook een andere evolutie gaande: door het toenemende aantal voorzieningen voor religieus onderricht (*madrassa's* in Pakistan, *imam hatip-lycea* in Turkije...) en een algemene islamisering in de islamitische landen (als tegengewicht voor de opkomst van islamisten) ontstaat er een nieuwe soort van leiders die niet hoeven te wachten op het fiat van de traditionele kenniscentra. "(...) *Le développement de réseaux de madrasa privées et la vulgarisation d'un savoir religieux peu élaboré, grâce aux nouveaux supports, font que beaucoup de jeunes se croient devenus savant en religion, (...)*"²⁰.

2.2 De islamleerkrachten als eersten in de kijker

Hoewel de imam de centrale figuur lijkt in het debat over islamitisch leiderschap, althans in buurlanden als Frankrijk en Nederland²¹, stond in België in de eerste plaats de islamleerkracht in de kijker. Dat is eigen aan de Belgische politieke situatie en geschiedenis. De verhouding tussen Kerk en Staat werd in België immers vooral beslecht op het vlak van het onderwijs²². De inzet voor de katholieken daarin was dubbel: enerzijds probeerde men de pogingen van de burgerlijke overheid om tussenbeide te komen in de organisatie van het vrij katholiek onderwijs te counteren en z'n autonomie te behouden, anderzijds werd er geijverd voor materiële overheidssteun met het oog op het behoud en de uitbouw van het eigen katholieke onderwijsnet. Na verschillende conflicten – de schoolstrijd van 1879-1884 en de schooloorlog van 1950–1959 – werd het Schoolpact (29 mei 1959) gesloten. Daarin wordt onder meer tegemoetgekomen aan de eis van de katholieken om het vrij (katholiek) onderwijs te subsidiëren (waardoor het kosteloos werd). De verplichte keuzemogelijkheid voor godsdienstles of lekenmoraal op openbare scholen

¹⁷ In de sjaï-islam is er wel een clerus (zie verder).

¹⁸ FREGOSI Frank, *o.c.*

¹⁹ Zie voor uitgebreidere informatie rond 'islamic leadership' het uitstekende onderzoeksprogramma onder leiding van Martin Van Bruinessen dat momenteel loopt aan het International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM) te Leiden, Nederland. www.isim.nl.

²⁰ ROY Olivier, *L'Islam mondialisé*, Seuil, Paris, 2002, p. 97.

²¹ Voor een vergelijking tussen leiderschap tussen België en Nederland, zie Boender & Kanmaz (2002).

²² PANAFIT Lionel, *Quand le droit écrit l'Islam - L'intégration juridique de l'Islam en Belgique*, Bruylant, Bruxelles, 1999, p. 90.

was dan weer een verworvenheid van de burgerlijke overheid²³.

Deze regeling impliceerde dat, zodra de islam in 1974 erkend werd als eredienst, er in officiële scholen ook islamitisch onderricht ingericht moet worden zodra één ouder daarom vraagt. Maar vóór die tijd waren er al (zowel vrije als openbare) scholen met een hoog percentage moslimleerlingen en was in sommige daarvan reeds een informele regeling ontstaan waarbij er op eigen initiatief in islamitisch onderricht werd voorzien²⁴. Deze situatie werd geregulariseerd door een circulaire van de minister van Onderwijs in 1975 en een KB uit 1978²⁵ dat islamonderricht verplicht stelde en bepaalde dat er islamleerkrachten aangesteld moesten worden door het Hoofd van de Eredienst.

Het eerste debat over de islam in België vond dus plaats in het onderwijs. Hierdoor werden de islamleerkrachten voorgesteld als de moslimleiders bij uitstek en focuste het islamitisch-leiderschapsdebat zich op hen (en niet op de imams). Maar dezelfde bezwaren die vandaag in de imam-discussie te horen zijn, circuleerden in de jaren 1980 over de islamleerkrachten: is een leerkracht uit de landen van herkomst die tijdelijk in België verblijft, in staat een adequate opleiding te bieden aan moslims hier? Voldoet zijn opleiding? Is dit geen inbreuk op de scheiding tussen Kerk en Staat? In welke mate introduceert men hierdoor radicale en 'fundamentalistische' elementen in het land? Op grond van dit laatste bezwaar besloten in de tweede helft van de jaren 1980 enkele Brusselse burgemeesters voortaan geen lessen islamitisch onderricht meer aan te bieden, omdat islamleerkrachten "integreren in eigen middens" zouden zijn. Hier is door oudercomités via gerechtelijke weg met succes tegen gereageerd.

3. Moskeeën en Imams

3.1 Moskeeën

3.1.1 Definitie en statuut

EEN POLYVALENTE PLEK

Hoewel de institutionalisering van de islam in België zich op verschillende niveaus af begint te tekenen, spelen de religieuze beleving en activiteiten zich vooral in de lokale moskee af. Het is vooralsnog met dit niveau dat de doorsnee moslim dagdagelijks in contact komt. Ook de imams zijn werkzaam in de moskee, waar ze instaan voor de dagelijkse gebeden, het vrijdaggebed en de preek. Daar komen zij in contact met de gelovigen.

De moskee is een openbare plaats waar men gezamenlijk God vereert. Het woord is een transcriptie van het Arabische 'masjid', wat letterlijk betekent 'de plaats waar men zich in gebed terneder werpt'. De Belgische moslimbevolking gebruikt vaak ook andere termen om de moskee aan te duiden: *jama'â* (Arabisch), *camii* (Turks). Dit zijn begrippen die eerder verwijzen naar de plaats waar de gelovigen samenkomen. Ze zijn beter aangepast aan de islampraktijk in de Belgische context. In Vlaams-Marokkaanse kringen wordt ook gesproken van de *masjid*.

Recent doet zich in de Europese context ook een overgang voor in de benaming: van moskee naar centrum (*markaz/merkez*). Dat houdt verband met het aanbod. Als verhoudingsgewijs de meeste mensen komen om te bidden, dan blijft de betrokken plaats een 'moskee'. Maar als het merendeel voor andere activiteiten komt, evolueert de plek naar een 'centrum' (*markaz*). Sommige afdelingen van Milli Görüş zijn een goed voorbeeld van dat laatste. Ze beschikken over een groot gebouw, met

²³ Voor de grondwetsherziening van 1988 die dit beginsel en art. 24 (het vroegere art. 17) introduceerde, werd dit geregeld door het Schoolpact (Blaise & Coorebyter, 1997, p. 224).

²⁴ PANAFIT L., 'Les problématiques de l'institutionnalisation de l'islam en Belgique (1965-1996)', in: DASSETTO F. (ed.), *Facettes de l'Islam Belge*, Academia Bruylant, Louvain-la-Neuve, 1997, p. 258-259.

²⁵ De circulaire van het Ministerie van Onderwijs stelde dat er vanaf het schooljaar 1975-1976 (onmiddellijk na de erkenning van de islam) islamonderricht gegeven diende te worden.

verhoudingsgewijs qua oppervlakte het minst ruimte voor de zuivere rituele plicht, het gebed. De bestuurders staan er dan ook op dat hun ruimten niet ‘moskee’ genoemd worden. Dat geldt ook voor de Süleymanli, die hun ‘moskeeën’ ‘islamitische culturele centra’ (*Islam Kültür Merkez*) noemen. Deze evolutie van moskee naar centrum is een recent fenomeen. Het gaat uiteraard niet alleen om een naamswijziging, maar om reële veranderingen. Die zullen niet altijd al gerealiseerd zijn, maar de intentie is er in elk geval. Moslims van Turkse origine uit kringen van Süleymanli gebruiken ook de term ‘*külliy*’, wat slaat op de hele constructie die rond een moskee opgetrokken wordt en die kan bestaan uit een *medrese* (islamschool), een liefdadigheidsinstelling, een waterprovider, een bibliotheek, ziekenhuis enz. Deze complexen omvatten in veel gevallen, behalve een gebedsruimte, ook een koranschool of een school voor het onderwijs in het Arabisch of het Turks. Soms maakt een bibliotheek deel uit van het geheel. Nu en dan treft men er tevens een cafeteria aan, als centrum van het cultureel en verenigingsleven.

Los van deze verschillen verdient het aanbeveling om een ‘Belgische’ inventaris op te stellen van moskeeën, hun inrichting en hun imams. Dat is voor dit rapport gebeurd. Wij hebben ons geconcentreerd op de gebedsruimten, niet op de plekken waar moslims samenkomen. Dat zou tot verwarring hebben geleid. Elk geloof kan immers plaatsen hebben waar men feesten organiseert, zich bezint...

WIE RICHT ZE OP?

In België zijn pas in 1975 de eerste moskeeën totstandgekomen met het statuut van een vereniging zonder winstoogmerk (V.Z.W.). Een deel daarvan werd opgericht door bewegingen die deel uitmaken van een mystieke moslimtraditie (de *zawiya*, de *tariqa*) of door politiek-religieuze bewegingen (de Milli Görüş, de moslimbroeders, de *tabligh*...). Ook instellingen die verbonden zijn met een staat (Turkije: Diyanet) of interstatelijke organisaties (Islamitisch en Cultureel Centrum) gingen tot de oprichting van moskeeën over. Volgens F. Dassetto en A. Bastenier is echter de meerderheid van deze plaatsen voor de eredienst het resultaat van “het optreden van familieoversten op basis van nationaliteit, de wijk, het dorp, de kleine stad waar ze verblijven of – niet zelden – etno-familiale banden”. Het komt volgens deze auteurs ook voor “dat er een nieuwe plaats voor de eredienst wordt gecreëerd omdat men zich afscheurt van een bestaande moskee. Dat gebeurt om religieuze of (vaker) politieke motieven (vooral in het geval van de Turkse moskeeën). Ook etno-familiale redenen spelen een rol.”

3.1.2 Radioscopie van de moskeeën: de cijfers

Volgens schattingen bevinden zich in België zo’n 400 moskeeën. We beschikken echter niet over al deze gegevens. Aan de hand van de moskeeën die we hebben kunnen opsporen komen we aan de volgende aantallen: 162 moskeeën in Vlaanderen, 89 in Wallonië en 77 in het Brussels Gewest²⁶.

De taal in de moskeeën is die van hun ‘oorsprong’: Berbers en Arabische dialecten in de Arabische moskeeën, Turks in de Turkse moskeeën. Uiteraard wordt het Nederlands en het Frans er nauwelijks gebruikt.

We overlopen de verdeling van de moskeeën over het grondgebied en bekijken de religieuze en filosofische stroming waartoe ze behoren.

²⁶ Het ministerie van justitie hanteerde in 2001 het totaal van 383 moskeeën waarvan 195 in Vlaanderen, 109 in Wallonië en 79 in het Brussels Gewest (Vragen en Antwoorden, Kamer, 2001).

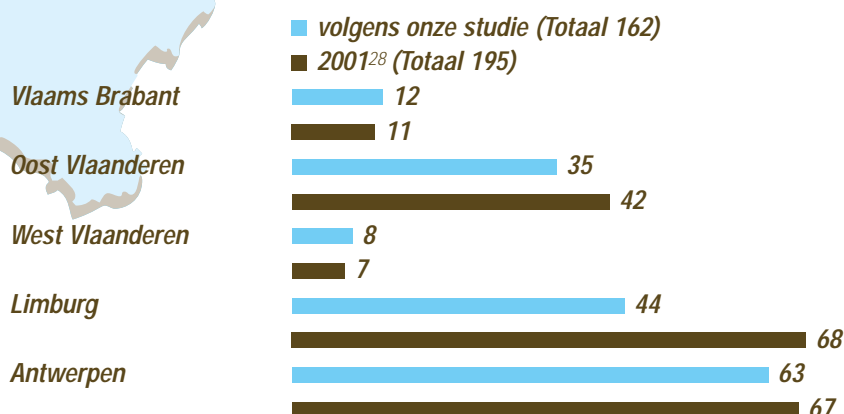
VLAANDEREN

In tegenstelling tot de situatie in Franstalig België en in het bijzonder Brussel, beschikken we voor Vlaanderen over onvoldoende gegevens om een verdeling te geven aan de hand van de schattingen over het aantal moskeeën. Hoewel het cijfer van 200 moskeeën circuleert voor Vlaanderen, hebben we slechts voor 162 de concrete gegevens teruggevonden²⁷.

Onderstaande verdeling is gebaseerd op onze telling van 162 moskeeën in Vlaanderen. De tellingen zijn grotendeels gebeurd 'op naam', waarbij we getracht hebben om op basis van de naam de herkomst van de moskeevereniging te achterhalen. Vandaar dat we de categorie 'Arabofon' gebruiken in plaats van 'Marokkaans', 'Algerijns' enz.. Deze cijfers zijn verder aangevuld met eigen informatie uit contacten in het veld.

GEOGRAFISCHE VERDELING VAN DE MOSKEEËN IN VLAANDEREN

VERDELING VAN DE 162 MOSKEEËN IN VLAANDEREN NAAR HERKOMST

VERDELING VAN DE 162 MOSKEEËN NAAR HERKOMST EN PER PROVINCIE

	Arabofone	Turkse	Pakistan	Overige
Vlaams Brabant	9	2	/	1
Oost Vlaanderen	15	19	1	/
West Vlaanderen	5	/	3	/
Limburg	20	23	/	1
Antwerpen	33	23	2	5

VERDELING VAN 67 TURKSE MOSKEEËN NAAR STREKKING

De helft van de Turkse moskeeën behoort tot Diyanet, 25% tot Milli Görüş en 25% tot overige stromingen.

²⁷ Bron: intern document EMB afdeling Moskeeën. Het aantal moskeeën die bekend zijn bij de Moslimexecutieve zijn beperkter dan er in de feite bestaan gezien niet iedere moskee een aanvraag tot erkenning heeft ingediend.

²⁸ Cijfers ministerie van Justitie, 2001.

²⁹ De overige categorieën zijn: Bosnië: 1 (Antwerpen); Afghanistan: 1 (Antwerpen); Bangladesh: 1 (Antwerpen); Roma: 1 (Antwerpen); Tjetchenië: 1 (Antwerpen) en Ahmadiyya: 1 (Limburg/Hasselt).

³⁰ De overige strekkingen zijn: Süleymanlı (5), Nakşibendi (4), Kadirî (1), Nurcu, Alevi, e.a.

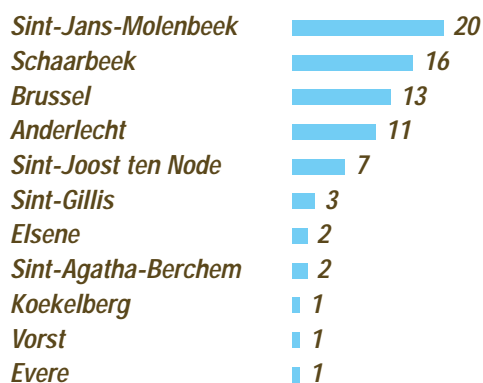
BRUSSEL EN WALLONIË

Wat Brussel en Wallonië betreft, hebben we een onderzoek op het terrein uitgevoerd. Het hier opgegeven aantal moskeeën is daar het resultaat van. Het onderzoek werd aangevuld of gestaafd met de gegevens van de Executieve en met wat de ministeries op het internet vermelden. In Brussel hebben we elke moskee bezocht; in Wallonië was het nazicht nagenoeg volledig.

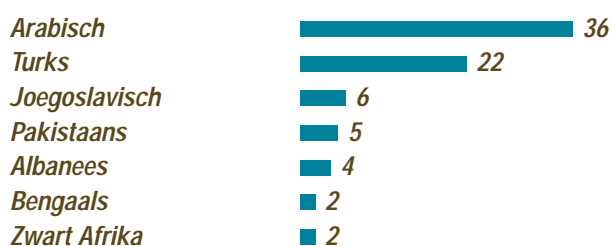
In 1981-1982 werden er 66 gebedsruimtes geteld: 36 in Brussel en 30 in Wallonië. De verdeling van deze moskeeën volgens het nationaliteitscriterium was als volgt: in Wallonië 16 Turkse moskeeën en 14 Maghrebijnse, in Brussel 29 Maghreb-moskeeën (in meerderheid Marokkaans), 5 Turkse, 1 Albanese en 1 Saudische moskee (het Islamitisch en Cultureel Centrum)³¹.

Het onderzoek dat we voor deze studie hebben uitgevoerd, leverde vandaag 77 moskeeën op in het Brusselse Gewest en 89 in Wallonië.

VERDELING VAN DE 77 MOSKEEËN IN HET BRUSSELSE GEWEST

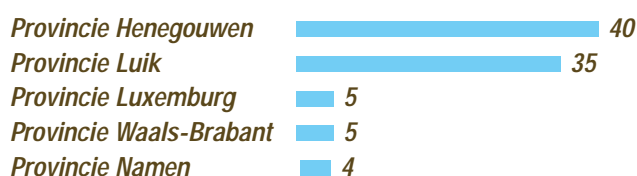
VERDELING VAN DE BRUSSELSE MOSKEEËN NAAR HERKOMST

De meeste Arabische moskeeën worden beheerd door Berbers die uit Noord-Marokko afkomstig zijn. Van de Turkse moskeeën behoort 60% tot Diyanet, 30% tot de beweging Milli Görüş en de overige 10% tot diverse minderheidsgroepen, zoals de Alevieten, de Süleymanli en soefi-broedersschappen.

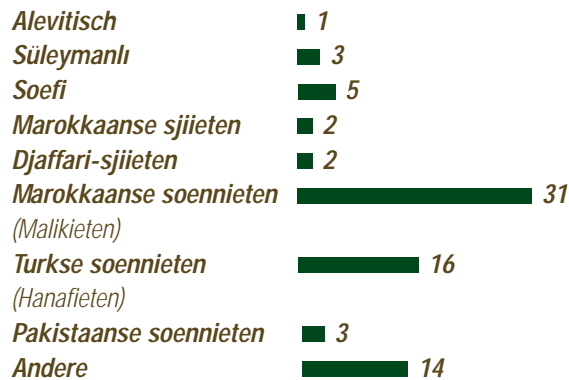
GEOGRAFISCHE VERDELING VAN DE MOSKEEËN IN WALLONIË

Bij de 89 Waalse moskeeën zijn er 45 Turkse en 44 Marokkaanse. Geografisch zijn ze als volgt verdeeld:

³¹ DASSETTO F. en BASTENIER A., o.c.

RELIGIEUZE EN FILOSOFISCHE STROMINGEN WAAR DE BRUSSELSE MOSKEEËN TOE BEHOREN

RELIGIEUZE EN FILOSOFISCHE STROMINGEN WAAR DE MOSKEEËN IN WALLONIË TOE BEHOREN

3.1.3 Strekkingen en stromingen. Een mogelijke classificatie

De moslimgemeenschappen in België bestaan voornamelijk uit immigranten. De tradities en bewegingen in de landen van herkomst spelen dan ook een rol in de organisatie en de spreiding van moskeeën in ons land. Dat is het duidelijkst bij de Turkse moskeeën. In die zin is de islam in België in de feiten nog vooral een godsdienst van migranten.

Om in dit rapport een duidelijk beeld te schetsen van de in België aanwezige en georganiseerde moslimgemeenschappen opteren we voor een classificatie op basis van het land of de regio van herkomst. Het onderscheid in Turkse, arabofone en andere moskeeën wordt mede gerechtvaardigd door de wet van het aantal. Het merendeel van de Belgische moslims komt uit Turkije en de Arabische wereld, meer bepaald Marokko. Hoewel dit een betwist onderscheid is, blijft het een realiteit dat het overgrote deel van de moskeeën vandaag in België nog steeds op etnische of nationale gronden georganiseerd is³².

HET SOENNISME EN HET SJIISME

De islam is als een van de grote monotheïstische godsdiensten gebaseerd op twee uitgangspunten: er is geen god dan God (Allah) en Mohammed is diens profeet. Het fundament van de islam is de koran, het geheel van de openbaringen die Allah aan Mohammed deed.

De meeste moslims zijn **soennieten**. Zij volgen een van de vier traditionele, orthodoxe rechtsscholen die onder de Abbasieden werden opgericht (tussen de 8ste en de 13de eeuw):

- de *hanafieten*, die door meer dan een derde van de soennitische moslims worden gevolgd, onder wie die van de ex-USSR, Turkije en het Aziatisch subcontinent. Deze school kent een belangrijke plaats toe aan de interpretatie als wetsbron en maakt maar matig gebruik van de soenna (de tradities die door de medewerkers van de profeet zijn overgeleverd);

- de *malikieten*, een traditie die door bijna een zevende van de soennieten wordt gevolgd, van wie de meesten in Noord-Afrika leven. Deze school erkent de koran en de soenna als eerste wetsbron, maar geeft ook aan het gewoonterecht een plaats. De nadruk ligt op consensus.

³² De stromingen en strekkingen die we hier behandelen vormen slechts een selectie op basis van hun aanwezigheid in België. Uiteraard zijn de islamitische organisatievormen en de verschillende theologische en ideologische groepen veel talrijker dan wat hier aan bod komt.

- de *sjafiieten*, die met name in Neder-Egypte en oostelijk Afrika dominant zijn. Zij breiden de idee van consensus uit;
- de *hanbalieten* zijn de strengste school. Ze zijn dominant in Saudi-Arabië en baseren alles op de koran en de soenna.

Deze vier scholen beantwoorden aan uiteenlopende methodes in de jurisprudentie, maar in de meeste gevallen wijken hun stellingen slechts van elkaar af in de details, met name over de praktische toepassing (gebedsriten, de waarde van het getuigenis...).

De **sjiitische** islam omvat de moslims die vertrekken van de erkenning van Ali als legitieme kalief en opvolger van de profeet. In tegenstelling tot de soennieten beschouwen zij de eerste drie opvolgers van de profeet – Ali is de vierde – als usurpatoren. In het sjiïsme zijn dit de drie belangrijkste takken:

- de *twaalvers*, *imamieten* of *jafarieten*. Deze tak is vooral in Iran verspreid en gaat ervan uit dat Mohammeds opvolging naar Ali en zijn elf afstammelingen is gegaan;
- de *ismailieten* of *zeveners*, die men in Indië en Pakistan aantreft. Zij zijn aanhangers van de zesde imam en staan een cyclische opvatting van de geschiedenis voor;
- de *zaydieten*, die men in Jemen aantreft.

Het soennisme en het sjiïsme delen de basisprincipes van de islam, maar onderscheiden zich van elkaar door het geloof van de sjiïeten in de rechtvaardigheid van God en de specifieke missie van de imam. Voor de sjiïeten wordt de cyclus van de profetie – die volgens de soennieten gesloten is – voortgezet door een cyclus van imams. Die hebben als missie dat ze de verborgen betekenis van de *sjari'a* moeten openbaren, én van de koran zoals die door Allah aan Mohammed is geopenbaard.

DE TURKSE MOSKEEËN³³

De Turkse moskeeën kunnen verdeeld worden over verschillende strekkingen. Die liggen voor een groot stuk in het verlengde van stromingen en bewegingen in Turkije, maar zijn anderzijds ook geen loutere overplantingen van de verhoudingen in Turkije. De 'diversifiëring' van de Turkse moskeeën is grofweg gestart in de jaren tachtig³⁴, toen mede onder impuls van de gebeurtenissen in Turkije verschillende groepen met eigen initiatieven begonnen. Een eerste afsplitsing was Milli Görüş. Hoewel Diyanet en Milli Görüş -moskeeën het overgrote deel van de Turkse moskeeën vertegenwoordigen, lijkt het ons in het kader van deze nota ook belangrijk om de kleinere groepen te duiden. Ook zij beschikken over gebedsruimten en moskeeën, die bovendien een aanvraag tot erkenning ingediend hebben en dus in aanmerking komen voor een door de overheid betoelaagde imam. Dit belet niet dat de eerste drie bewegingen die hieronder worden genoemd, in de literatuur de grootste worden genoemd.

Diyanet - Ongeveer de helft van de Turkse moskeeën zijn Diyanet-moskeeën en vallen onder het beheer van het Turkse Directoraat voor Religieuze zaken, dat verbonden is met de Turkse overheid. Dit waren de eerste moskeeën in België. Het beheer en de coördinatie voor België gebeuren sinds 1982 door de islamitische stichting *Belçika Türk İslam Diyanet Vakfı (B.T.I.D.V.)*³⁵, die gevestigd is in Brussel. In buurten met een Turkse gemeenschap bevindt zich steeds een Diyanet-moskee. 62 Belgische moskeeën vallen onder het beheer van Diyanet³⁶.

Milli Görüş (MG) - De moskeeën verbonden met Milli Görüş zijn verenigd onder de *Belçika İslam Federasyonu (B.I.F.)*, de Islamitische Federatie van België (*Fédération Islamique de Belgique*). Vanaf begin jaren 1980³⁷ begonnen deze groepen zich af te splitsen van de Diyanet-kringen en richtten ze eigen moskeeën op (de eerste in België in 1985³⁸). Deze beweging is voortgekomen uit kringen van de vroegere Welvaartspartij (*Refah Partisi*, daarvoor de Nationale Heilspartij of *Milli*

³³ De indeling is verre van volledig. Vooral de numeriek grootste groepen en die waar informatie over voorhanden is, komen aan bod. Andere (zoals Yezidi's, sjiitische Azeri's van Turkse herkomst e.a.) kunnen niet worden behandeld omdat er nog geen onderzoek naar verricht werd.

³⁴ Deze periode komt overeen met de gebeurtenissen in Turkije waarbij na de staatsgreep van 1980 verschillende kopstukken van politieke partijen het verbod kregen om nog aan politiek te doen. Velen verlegden hun werkterrein naar Europa. Hoewel ook linkse bewegingen hun actieterrain naar Europa verplaatst hebben, focussen we hier op de islamitische groeperingen en partijen.

³⁵ Website www.turkey.be/Tr/musavir/sosyal/vakif.htm

³⁶ Brüssel Din Hizmet Mü'avirliği, '2002 Yılı İstatikleri', 2002.

³⁷ De oprichting van de Europese tak van Milli Görüş gebeurde in 1985 onder de naam *Avrupa Milli Görüş Teşkilatları*. Die werd op het 11de statutair congres aangepast tot *İslam Toplum-Milli Görüş* (Manço 1997: 153).

³⁸ MANÇO U., 'Les organisations islamiques dans l'immigration turque', in: DASSETTO F. (red.), *Facettes de l'islam belge*, Bruylant-Academia, Louvain-la-neuve, 1997, pp. 143-158.

Nizam Partisi). Milli Görüş bestaat als structuur niet officieel in België. Juridisch zijn de Milli Görüş -moskeeën en moskeeverenigingen lokale afdelingen van de *Belçika İslam Federasyonu*. Die is opgericht in 1986 (maar actief vanaf begin jaren 1980) en gevestigd in Brussel. De B.I.F. heeft 29 lokale afdelingen, waarvan 18 in Vlaanderen en 11 in Franstalig België³⁹. Dit komt ongeveer overeen met de regionale spreiding van de Turkse gemeenschap over België: de helft woont in Vlaanderen en de andere helft in Brussel en Wallonië. In Vlaanderen heeft de federatie 4600 leden en 16.000 sympathisanten, in Franstalig België 5400 leden en 19.000 sympathisanten. Dat maakt een totaal van ongeveer 45.000 betrokkenen, zonder de gewone moskeegangers. Zowat een derde van de Turkse moskeeën behoort tot deze strekking.

Süleymanlı - Deze mystiek religieuze groepering bestaat uit volgelingen van de mystieke Nakşibendi-leermeester (sheyk) Süleyman Hilmi Tunahan (overleden in 1960). Deze theoloog startte vlak na het ontstaan van de Turkse republiek – in een periode van een sterke, van overheidswege opgelegde secularisering, met onder meer de sluiting van religieuze scholen – met een netwerk van korancursussen. Op deze manier konden brede lagen van de bevolking alsnog godsdienstonderricht krijgen⁴⁰. Doordat ze zich wilden onttrekken aan de invloed van de Turkse overheid, werden ze in het verleden voorgesteld als tegenstanders van Diyanet⁴¹. Toch wijkt hun leer niet erg af van wat Diyanet verkondigt en staat hij weinig of geen vernieuwing of aanpassing aan de moderniteit toe⁴². Dit is de eerste groep die zich in Europa actief organiseerde. In 1973 werd in Keulen het *Islamische Kulturzentrum* opgericht, dat het Europese centrum van de beweging werd⁴³.

De groepering is actief in Duitsland en Nederland, maar beschikt in België in verhouding over een minder uitgebreid netwerk van een tiental islamitische ‘cultuurcentra’ (*İslam kültür merkezî*), bestaande uit koranscholen met een gebedsruimte⁴⁴. Ze worden sinds 1987 vertegenwoordigd door de *Belçika İslam Kültür Merkezleri Birliği* (B.I.K.M.B. of Unie der Islamitische Culturele Centra in België). In de literatuur wordt de beweging beschreven als een gesloten groep die geen contact zoekt met andere groeperingen en afwezig is in het maatschappelijk debat. De Süleymanlı beschikken sinds 1989 over een eigen opleidingscentrum (lyceum) voor *hoca*'s (leerkrachten islam) in Duitsland. De opleiding van 3 jaar is toegankelijk voor jongeren uit Europa en levert geen officieel erkend diploma af, maar de afgestudeerden kunnen tewerkgesteld worden in de ‘cultuurcentra’ van Süleymanlı, met name voor het koranonderricht⁴⁵. Uit Nederlandse gegevens blijkt dat men geen vragende partij is voor de oprichting van een ‘Belgische’ opleiding⁴⁶.

Cemaat-i Nur (Nurcu-beweging) - Dit is de Turkse variant van de (neo)mystieke bewegingen die zijn opgericht in de moderne tijd en geïnspireerd worden door het soefisme⁴⁷. De beweging is genoemd naar de geschriften van leermeester sjeikh Bediüzzaman Said Nursi (1876-1960), die het bindmiddel vormen⁴⁸. Centraal in het denken van Nursi staat de harmonie tussen het (creationistische) geloof in de Schepper en natuurwetenschappelijke inzichten die de mens heeft verworven. Zo wil men komen tot de ontwikkeling van een ‘islamitische wetenschap’⁴⁹. Na de dood van Nursi splitste de beweging zich op in een *Yeni-Asya*-tak en de *Fethullah Gülen*-groep. Deze laatste werd (internationaal) de belangrijkste, met afdelingen in de Verenigde Staten, Europa en de Turkstalige wereld. Wat België betreft, hebben we niet voldoende gegevens over het aantal ‘*dershane*'s’ (opleidingsinstituten), met uitzondering van Antwerpen, Brussel en Gent. Ze beschikken ook over een privé-lagere school in Brussel (het Lucerna-instituut) en sinds september 2004 ook over een school in Genk, Gent en Antwerpen. Sinds kort worden in de schoot van deze groepen (Hasselt, Gent) ook Islamitische Dialoog- en Informatie Centra’ (IDIC) opgericht.

Nakşibendi-broederschap - Deze traditionele mystieke soefi-broederschap⁵⁰ ontstond in Centraal-Azië in de 14de eeuw. Ze onderscheidt zich van andere broe-

³⁹ www.fibif.be/subeler_listesi.htm

⁴⁰ LANDMAN Nico, *Van Mat tot Minaret. De institutionalisering van de islam in Nederland*, VU Uitgeverij, Amsterdam, 1992.

⁴¹ SUNIER T., *Islam in Beweging. Turkse Jongeren en Islamitische organisaties*, Het Spinhuis, Amsterdam, 1996.

⁴² DE LEY Herman, *Muslims in de Europese lekenstaten. Cursusnotities*, www.flwi.uqent.be/cie/RUG/deley30_2.htm

⁴³ SUNIER T., *o.c.*

⁴⁴ Mondelinge mededeling bestuur B.I.K.M.B., mei 2004.

⁴⁵ AMIRAUX Valérie, *Acteurs de l'Islam entre Allemagne et Turquie. Parcours militants et expériences religieuses*, L'Harmattan, Parijs, 2001.

⁴⁶ Adviescommissie imamopleidingen, 2003, p. 24.

⁴⁷ DE LEY Herman, *o.c.*

⁴⁸ LANDMAN Nico, *o.c.*

⁴⁹ DE LEY, Herman, *o.c.*

⁵⁰ “De soefi-mystiek streeft bij middel van geëigende, voor elke orde specifieke rituelen, die worden overgeleverd van generatie op generatie, naar een ervaring van unio mystica met, of alleszins toenadering tot, God. (...) Elke sheykh treedt daarbij op als charismatische bemiddelaar en spirituele leider (Ar. *murshid*) voor de novice (Ar. *murid*). Een vast onderdeel van de groepsrituelen, naast Koranrecitatie en gebeden, vormt de zgn. *dhikr* (...): ze bestaat uit het herhalen van bepaalde formules (...), met bijzondere aandacht voor de ademhaling” (De Ley).

derschappen, onder meer door de stilte (*gizli zikir*) waarin de *dhikir* (*zikir*) verricht wordt. De ruimte waar men samenkomt voor het gebed en de rituelen heet *tekke* of *dergah*. Er bestaan ondertussen een achttal *dergah's* (onder de naam Kultuurhuis) die zijn verbonden met de Nakşibendi-broederschap in België. Sinds 2000 zijn ze verenigd in de stichting *Sema Sah Vakfi* (Beringen, Limburg)⁵¹.

Kadirii-broederschap - De Ley noemt ook de Qâdiriyya-orde, een van de oudste en belangrijkste 'orthodoxe'⁵² mystieke broedersschappen. Ze is tussen de 12de en 15de eeuw opgericht in Mesopotamië door Abd al-Qâdir al-Jilani⁵³ (1078-1166)⁵⁴. Over de aanwezigheid van de Qâdiriyya-orde in België en binnen de Turkse gemeenschap in het bijzonder is nauwelijks iets geschreven⁵⁵. De Gentse *Kadirii-tekke* is IH-VAK (*Islam Hizmet Vakfı* - Islamitisch Service Fonds).

Alevitische gemeenschap - Hoewel de Alevitische islam gelijkenissen vertoont met de sjiiitische variant, beschikt hij over eigen geloofsvoorstellingen, rituelen en normen. Kenmerkend is de bijzondere positie die toegekend wordt aan Ali, de schoonzoon van de profeet⁵⁶. In het moderne Turkije stonden de Alevieten steeds aan de kant van Atatürks moderniseringspogingen en waren ze in de jaren 1960 en 1970 zeer actief in linkse politieke kringen. Vanaf de jaren 1980 en 1990 is er een verhoogde bewustwording van een Alevitische (religieuze) identiteit, zowel in Turkije als in de Turkse diaspora. In België zouden er ongeveer 16.000 Alevieten zijn⁵⁷, gegroepeerd onder *Belçika Alevi Federasyonu* (Federatie van Alevieten in België). Volgens de informatie waarover we beschikken maken de Belgische Alevieten vooralsnog geen aanspraken op tussenkomsten van de overheid voor hun gebedsplaatsen (*cem-evi*) of betoelaging voor hun bedienaren van de eredienst (*dede*).

Deze indeling is belangrijk omdat de verschillende moskeeën zich bij de genoemde tradities aansluiten, maar ze mag ook niet als absoluut worden beschouwd. De nationale, en in het bijzonder ook de lokale context spelen een grote rol in de uiteindelijke organisatie en het uitzicht van de betrokken moskeeën. Door onze indeling kan het lijken alsof de moskeeën of tradities met elkaar geen contact hebben. Hoewel dit kan kloppen op het (inter)nationale niveau, zijn er op het lokale, stedelijke niveau wel contacten en/of vormen van samenwerking mogelijk tussen moskeeën en centra van verschillende strekkingen⁵⁸.

DE MAROKKAANSE – ARABOFONE MOSKEEËN

Bij de arabofone moskeeën is de rechtstreekse invloed of zijn de parallellen met de ontwikkelingen in het land van herkomst minder groot. De invloed van Marokkaanse overheidskringen via de *Amicales*, bestaat vandaag niet meer in de mate van de jaren 1970. De diversifiëring en de afsplitsingen binnen deze gemeenschap zijn geënt op ontwikkelingen in de Arabisch-islamitische wereld in het algemeen. In het bijzonder in de moskeeën die door jongere gelovigen gerund en bezocht worden, is er een diversifiëring merkbaar wat betreft de politieke overtuigingen van de leden, zonder dat men kan stellen dat de moskee deze tendens ondersteunt.

Voor het overgrote deel gaat het in deze groep om 'traditionele' moskeeën die in handen zijn van de eerste generatie. Zij focussen op de rol van de moskee als gebedsruimte en als plaats voor islamitische socialisering en educatie. (Deze moskeeën zijn de evenbeelden van die in de traditionele rurale islam in Marokko.) Er is nauwelijks diversifiëring van het aanbod merkbaar. Deze moskeeën laten zich niet in met politiek in de ruime betekenis van het woord

⁵¹ Mondelinge verklaring van de voorzitter van Nakşibendi-tarikat Gent, september 2000.

⁵² Hij onderscheidt bij de mystieke broedersschappen 1) orthodoxe (Qâdiriyya; Naqshbandiyya; Mouridiyya; Alawiyya) en 2) heterodoxe (Bekta'î en Alevi). DE LEY Herman, *o.c.*

⁵³ In het Turks: Abdul Kadir Geylani.

⁵⁴ Voor een overzicht van het ontstaan, de evolutie en de verspreiding van de broedersschappen, zie J. Trimmingham Spencer, *The Sufi orders in islam*, Oxford, Clarendon Press, 1973, 333 p.

⁵⁵ Ook Dassetto plaatst in het overzichtswerk *La Construction de l'Islam Européen. Approche socio-anthropologique* (1996) een vraagteken bij een mogelijke aanwezigheid in België (p. 186).

⁵⁶ LANDMAN Nico, *o.c.*

⁵⁷ DE LEY Herman, *o.c.*

⁵⁸ Zo hebben in het Gentse de verschillende Turkse moskeeën bij de voorbereiding van de verkiezingen voor de Moslimexecutieve in 1998 gezamenlijk één Turkse kandidaat van een Diyanet-moskee gesteund om hun stemmen niet te versnipperen.

POLITIEKE TENDENSEN BIJ SOMMIGE LEDEN VAN DEZE MOSKEEËN:

De **neo-islamisten** uit de kringen van de Moslimbroeders (*al-Ikhwân al-Muslimîn*) hebben een belangrijke invloed in de arabofone moslimgemeenschappen in Europa, zonder dat we hieruit mogen concluderen dat ze over een netwerk van moskeeën beschikken. Zij pleiten voor een actieve deelname aan het maatschappelijk leven in het gastland, met behoud van hun religieuze identiteit, en streven naar een 'hermoralisering' van de samenleving. In hun moderne discours bieden ze een intellectuele en morele visie (veeleer dan een politieke) die uitgaat van een globale en unitaire conceptie van de islam. Ze vormen een spirituele en ideologische inspiratiebron voor verschillende verenigingen van voornamelijk studenten en jongeren⁵⁹. Wegens de nadruk die ze leggen op sociaal en politiek engagement, worden ze door sommige gelovigen bekritiseerd: ze zouden onvoldoende met het religieuze bezig zijn. Niet de religie, maar de huidige politieke en economische situatie, die ze willen veranderen, staat centraal. De Egyptische tak van de Moslimbroeders heeft zich als eerste gevestigd in het Europese Genève. De bekende moslimintellectueel Tariq Ramadan en zijn broer Hani Ramadan, directeur van het islamitische centrum van Genève, hebben in deze kringen veel invloed. De Syrische tak heeft haar zetel in het Duitse Aken. Wat België betreft, beperkt de invloed van de Egyptische tak zich vooralsnog tot de Brusselse kringen van de *Frères Musulmans* en het Antwerpse.

Neo-fundamentalisten/'Salafii' - Deze moskeeën bevinden zich eigenlijk in de invloedssfeer van het wahabisme, maar men distantieert zich van die term. Wij gebruiken het begrip hier om te wijzen op de stroming die zich in de jaren 1990 ontwikkelde en gekenmerkt wordt door een geslotenheid ten opzichte van de omringende (niet-islamitische) ruimte en de nadruk die gelegd wordt op de orthopraxis, de rituelen, de regels en vormelijkheden (met bv. kledings- en hygiënevoorschriften)⁶⁰. Voor Olivier Roy kenmerkt het neo-fundamentalisme of salafisme zich enerzijds door zijn theologische vastheid en anderzijds door de antiwesterse cultuuropvatting⁶¹. Hoewel de meeste *salafiyya* zich concentreren op de creatie van een (virtuele) islamitische ruimte, om op de meest 'zuivere' manier het geloof te kunnen beleven en uit te oefenen, is er ook een strekking (de *djihadist*-salafisten) voor wie een interne *djihâd* niet volstaat, maar die de universele *djihâd* verkondigt tegen de vijanden van de islam (*al-Qaida*).

Jamâ'at al-Tabligh (wa 'I-Da'wa) - Muhammad Ilyâs (1885-1944) richtte begin 20ste eeuw in Indië de 'Vereniging van de Prediking' op, in een reactie op de islamisering via de klassieke school- en seminariemogelijkheden (*madrassa*). Hij pleitte voor een massabeweging waarin spiritualisme gecombineerd werd met religieus activisme⁶². In (Franstalig) Europa staat de beweging bekend onder de naam '*Foi et Pratique*' en heeft ze vooral succes bij jongeren van Maghrebijnse origine uit de *banlieues*⁶³. Centraal staat de herleving van de geloofspraktijk via de kennis van de koran en de *hadith*, het gebed, *dhikr*, het openstaan voor andere moslims en soberheid. Kenmerkend is hun manier van werven en hun werking: ze zoeken de jongeren op in hun habitat (de wijken en de cafés). Daar worden ze gevraagd om te komen naar een moskee in de buurt en zo worden ze uitgenodigd om naar het geloof terug te keren. De missionering verloopt in fasen: na terug tot de islam gekomen te zijn gaat men vervolgens zelf op pad. Zowat alle moskeeën bieden deze predikers (*da'wa*), die door hun uiterlijk zeer herkenbaar zijn, onderdak wanneer ze op missionering zijn. Sommige moskeeën zijn meer *da'wa*-vriendelijk dan andere.

Netwerken rond **Broederschappen** zijn minder actief binnen arabofone gemeenschappen in Europa. Toch maken we melding van de uit Algerije afkomstige Alâwiyya-*tarikât* dat een moderne en geïndividualiseerde mystiek bepleit, gericht op intellectueel denken en de relatie tussen meester en leerling, veeleer dan op het gemeenschapselement van de collectieve rituelen⁶⁴. Zij beschikken over een (gebeds)ruimte (*zawiyya*) in het Brusselse.

⁵⁹ MARECHAL Brigitte, 'Mosquées, organisations et leadership', in: Dassetto, Maréchal en Nielsen (ed.), *Convergences musulmanes. Aspect contemporains de l'islam dans l'Europe élargie*, Academia Bruylant, L'Harmattan, Louvain-la-Neuve, 2001.

⁶⁰ Dit moet onderscheiden worden van de 19de-eeuwse Salafiyya-stroming (*salâf*: voorvaders), die pleitte voor het afstand nemen van een verstarde religieuze traditie door terug te keren naar de tijd van de voorvaders en zich voornamelijk te baseren op de koran en de sunna.

⁶¹ ROY Olivier, o.c.

⁶² DE LEY Herman, o.c.

⁶³ MARECHAL Brigitte, o.c.

⁶⁴ MARECHAL Brigitte, o.c.

OVERIGE MOSKEEËN

Recent zijn door de nieuwe migratiebewegingen ook andere moskeeën zich op etno-religieuze basis beginnen te organiseren, onder meer in de Pakistaanse, Bosnische, Bengaalse, Roma, Tsjetsjeense en Afghaanse gemeenschappen. Deze zijn voornamelijk gericht op de moslims uit de eigen gemeenschap en de bevrediging van de basisbehoeften aan ruimte voor hun collectief gebed en voor identiteitsvormende en culturele doeleinden.

3.1.4 Supralokale organisatievorming

Het belang van de supralokale organisatievorming in het kader van dit rapport ligt er hoogstwaarschijnlijk in dat deze organisaties de actoren zullen zijn waarmee een mogelijke dialoog over de imamopleidingen maar ook over andere zaken aangaande moslims en islam in België gevoerd zal worden.

ARABOFONE EN ANDERE MOSKEEËN

Een interessante dynamiek, voornamelijk in de ‘arabofone’ gemeenschap, is de supralokale organisatievorming of de belangenbundeling en koepelvorming op religieuze basis. Hoewel de erkenning van de islam in België op nationaal vlak vastgelegd is door de wet van 1974, werd toen reeds gesteld dat de organisatie ervan op *provinciaal* niveau geregeld moest worden (zie infra). Concreet betekent dit dat, in tegenstelling tot de regelgeving voor de overige wettelijk erkende godsdiensten, de islamitische beheerscomités provinciaal georganiseerd dienden te zijn. De bevoegdheid van deze comités ligt in het materiële beheer van de lokale islamitische gemeenschappen⁶⁵.

Moskee-unies hebben zich aanvankelijk gestructureerd volgens de principes die werden gehanteerd voor de verkiezingen van de Moslimexecutieve.⁶⁶ De initiatieven voor de koepelvorming van moskeeën zijn in het Brussels ontstaan. In Vlaanderen is de UMIVA, de Unie van Antwerpen, de trekker. Deze koepelvorming op ‘provinciaal’ niveau werd vervolgens voortgezet in de rest van Vlaanderen. Het gaat dus concreet om Antwerpen (UMIVA), Oost- en West-Vlaanderen (UMIVOW) en Limburg (UMIVEL). Langs franstalige kant is er L’Union des Mosquées van Brussel en Brabant, van Luik en van de Borinage. Zowat elke Marokkaanse of arabofone moskee is ‘gefedereerd’ in zo’n koepel, ook de Pakistaanse, Bosnische enz. moskeeën.

UNIE VAN IMAMS

Binnen deze unies werd in 2002 de Unie van Imams (*Rabitat al-Ulama*) opgericht, gedeeltelijk in een reactie op de bestaande theologische raad binnen de Moslimexecutieve. De imams zijn overwegend Arabisch-Marokkaans, maar er zijn ook Bosniërs en Somaliërs bij. De initiatiefnemers zijn Arabisch-talig. Ze hebben gebruikgemaakt van de bestaande Marokkaanse ‘structuur’, maar het gaat niet om een Marokkaans initiatief. De organisatorische indeling van hun Unie volgt deze van de unies van moskeeën. De voorzitter is de imam van de Moskee Al-Khaliil in Molenbeek, M. Touzzani. De Unie van Imams heeft een beperkte werking: ze behandelt theologische vraagstukken en wil als ‘verzoeningscommissie’ optreden voor moskeeën waar conflicten gaande zijn – ook om te voorkomen dat die conflicten in de media komen of via de media conflicten worden. Alle imams van de Marokkaanse moskeeën die zijn aangesloten bij de Unies, zijn ook lid van de Unie van Imams. Het gaat om een soort ‘vakbond’: ze willen in de eerste plaats de belangen van imams vertegenwoordigen in verband met loon, verblijf en andere syndicale materies. In het recente verleden hebben ze de idee geopperd om een soort vormingssessie op te zetten met de componenten: theologische vorming, algemene informatie en Nederlands.

⁶⁵ OVERBEEKE Adriaan, ‘Inrichtingsvrijheid op het terrein van eredienst en school - de zoektocht naar godsdienst-gesprekspartners bij oude en nieuwe minderheidsgodsdiensten’, in: *Recht en Verdraagzaamheid in de multiculturele samenleving*, Maklu, Antwerpen/Apeldoorn, 1993, pp. 97-146.

⁶⁶ Limburg, Antwerpen, Brussel, Oost- en West-Vlaanderen, Luik... Met andere woorden : provinciaal, met Brussel als één kieskring.

TURKSE FEDERATIES

De Turkse moskeeën maken geen deel uit van de deze provinciale unies. Zij hebben zich, samen met andere Turkse verenigingen, verenigd in landelijke Turkse federaties. Dat de Turkse moskeeën niet deelgenomen hebben aan de koepelvorming op religieuze basis, vloeit gedeeltelijk voort uit het feit dat er al een structuur bestond: B.T.I.D.V., B.I.F. en B.I.K.M.B. overkoepelden reeds de meerderheid van de Turkse moskeeën, zowel nationaal als internationaal. De Turkse moskeeën zijn met andere woorden wel lid van de koepelorganisaties in de strekking waar ze deel van uitmaken. De imams die in deze moskeeën werkzaam zijn, hebben contact met anderen van de eigen koepel. Zo vergaderen de imams van de Diyanet-moskeeën maandelijks met de attaché voor religieuze zaken van Diyanet in Brussel. Ook de imams van Milli Görüş in de moskeeën van B.I.F. komen op geregelde basis samen.

Hun jarenlange aanwezigheid in België zorgde ook bij Turks (religieus) verenigingsleven voor koepelvorming. Vandaag zijn de overgrote meerderheid van Turkse organisaties in Vlaanderen gefedereerd onder Vlaamse erkende en gesubsidieerde structuren zoals daar zijn: 1) De Unie van Turkse Verenigingen (UTV); 2) De Unie der Turkse Islamitische Culturele Verenigingen van België (of Turkse Unie van België); 3) Federatie Zelforganisaties Oost-Vlaanderen – FZOVL; 4) Federatie van Turkse Vooruitstrevende Verenigingen (C.D.F.) en 5) Koerdische organisaties – gefedereerd onder TEKÖSER – Koerdistaninstituut⁶⁷.

De Turkse moskeeën maken allen deel uit van UTV, Turkse Unie van België of FZO-VI. Belangrijkste onderscheid met de Arabofone en andere moskeeën is dat ze dus geen provinciale structuur opgericht hebben.

COMMUNAUTARISERING VAN DE ISLAM IN BELGIË?

Naast de unies lijkt er ook een tendens merkbaar naar regionalisering. Zo werd in 2002 de V.Z.W. Islam Vlaanderen opgericht. Dat heeft mede te maken met de regionalisering van de materie door de Lambermont-akkoorden die van kracht werden in 2002, maar ook omdat de dynamiek van het Franstalig en het Nederlandstalig landsgedeelte verschillend blijkt te zijn. Recent, in de aanloop naar de vernieuwing van de Moslimexecutieve (waarvan het mandaat afliep op 31 mei 2004), bleek er ook onenigheid te zijn tussen het Nederlandstalig en Franstalig gedeelte: de Vlaamse moslims opteerden voor een algehele vernieuwing van de bestaande executieve, terwijl er aan Franstalige zijde een meerderheid gewonnen leek voor een gedeeltelijke (1/3de) vernieuwing via verkiezingen.

3.2 De imams

3.2.1 Een veelzijdige functie op religieus, sociaal en cultureel gebied

In elke moskee is er een imam. Deze term heeft betrekking op de persoon die belast is met de leiding van het gemeenschappelijk gebed (in het Arabisch: *salat al jamaât*, in het Turks: *namaz*). Traditioneel bestaan de taken van de imam uit het leiden van de dagelijkse gebeden in de moskee, het houden van de vrijdagpreek, het geven van religieus onderricht, het uitvoeren van rituelen bij belangrijke rites de passage (zoals geboorte, huwelijk en overlijden) en het beantwoorden van religieuze en morele vragen van de gelovigen⁶⁸.

Buiten deze traditionele taken blijkt in de praktijk dat de imams in de diaspora hun functies zelf ruimer omschrijven en op verschillende terreinen situeren: het religieuze, het etnisch-culturele en het maatschappelijke⁶⁹:

- het religieuze takenpakket is wat traditioneel door de imam uitgevoerd wordt (zie hierboven);

- het etnisch-culturele domein is een aspect dat vooral in een niet-islamitische dia-

⁶⁷ Is niet erkend als landelijke Federatie maar wordt wel gezien als koepel/verteenwoordiger van de Koerdische gemeenschap in België

⁶⁸ SHADID W.A.R. en VAN KONINGSVELD P.S., *Muslims in Nederland. Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*, The Netherlands, Houten/Diegem, 1997.

⁶⁹ BOENDER Welmoet, 'Imams in the Netherlands', in: C.I.E. *Newsletter*, vol. 1, nr. 2, september 1999, pp. 23-28.

sporacontext opduikt. Aangezien de overdracht van de normatieve religie cultureel gedifferentieerd is, zijn imams ook de ‘overdragers’ van de etnisch-culturele tradities (Turks, Marokkaans of andere)⁷⁰. In het bijzonder voor de eerste generatie moslims blijkt dit een belangrijk element te zijn;

- de taken op het maatschappelijke domein behelzen raadgevingen, individueel of in groep (tijdens de preek), in verband met het leven als moslim in de Europese en Belgische context. Het is op dit laatste domein dat de discussie over imams gevoerd wordt, zowel in Nederland als in België.

3.2.2 Verschillende rollen

De Moslimexecutieve heeft sinds haar verkiezing ook getracht duidelijkheid te scheppen in de gehanteerde terminologie en maakt een onderscheid tussen:

de Grote Imam van België

Informeel zouden we kunnen stellen dat Hassan Ibn Sadiq de Grote Imam van België is. Hij is de *mufti* van het ICC en verblijft al geruime tijd in België. Hij is een rechtsgeleerde (*shaykh*). Zijn status als Grote Imam heeft hij gekregen door erkenning. Verschillende imams uit Nederland en België doen een beroep op hem, maar officieel heeft hij de status van Grote Imam nog niet. Hij is voorzitter van de theologische commissie van de Moslimexecutieve en gecoöpteerd lid. Hij is ook lid van de *European Council for Fatwa and Research*. Hij kreeg les van zijn vader, die een *madrasa/zawiya*⁷¹ had; bij hem deed hij de meeste kennis op. Hij heeft ook les gekregen van zijn broer, die gestudeerd heeft aan de al-Azhar, en kreeg van *shaykhs* ‘traditioneel’ onderricht in de Qarawiyyin-moskee in Fez.

de *imam-khatib* (imam 1ste rang)

De belangrijkste taak van de *imam-khatib* is de predicatie (*khatib*). Hij verzorgt de vrijdagpreken. In tegenstelling tot de andere imams heeft hij een meer gedegen opleiding die hem in staat stelt uitspraken te doen over theologische kwesties.

de *imam-ratib* (imam 2de rang)

De term *ratib* betekent permanent. De *imam-ratib* begeleidt de vijf dagelijkse gebeden en de gebeden en waken tijdens de heilige maand ramadan.

de imam 3de rang

Zijn taken zijn: de *muezzin* leiden in de oproep en de aankondiging van het gebed; zorgen voor de inrichting en de uitrusting voor de eredienst; de imam 2de rang vervangen bij diens afwezigheid.

de imam-assistent

De opdracht van de imam-assistent kan het best omschreven worden als ‘ondersteunend’, in het bijzonder bij het onderwijzen van de godsdienst, zowel voor volwassenen als kinderen (begeleiden bij het aanleren van *soera*’s, het aanleren van de koranrecitatie, volwassenen en kinderen onderwijzen in de voorschriften van het geloof).

Al-moujawwid

Naast het ondersteunen van de imam bij andere taken bestaat zijn functie hoofdzakelijk uit het reciteren en psalmodiëren van de koran, in het bijzonder tijdens de ramadan.

de *muezzin*

De *muezzin* ten slotte is belast met de oproep tot en de aankondiging van het gebed.

De meeste Belgische moskeeën functioneren vandaag in het beste geval met één vaste imam (al dan niet bezoldigd) die de verschillende taken op zich neemt (bege-

⁷⁰ BOENDER Welmoet, o.c.

⁷¹ *Zawiya*: ‘hoek waar kennis verspreid wordt’.

leiding van het gebed en andere religieuze momenten, het vrijdaggebed). De veranderde rol van de moskeeën in de diaspora heeft ook implicaties voor de functieinvulling van de imams. Zo wordt, in het verlengde van de grotere maatschappelijke rol van de moskee, van de imam meer en meer verwacht dat hij, naast zijn primaire religieuze functie, ook een sociale rol opneemt, als maatschappelijk assistent als het ware. Nog afgezien van de eventuele principiële bezwaren die sommigen hiertegen hebben, is het praktisch onmogelijk om de verschillende verwachtingen te verenigen in de persoon van de imam, die zich vandaag bovendien in een uiterst precaire situatie bevindt, zonder wettelijk statuut. De imam neemt bijvoorbeeld ook aalmoezenierstaken op zich, aangezien er in België nog te weinig wettelijk erkende aalmoezeniers werkzaam zijn in de gevangenissen of ziekenhuizen.

Het vrijdaggebed, de preek [*khutba*] en andere religieuze plechtigheden worden niet altijd door dezelfde imam voorgedaan. Soms nodigt men een imam van een andere moskee uit om een preek te geven of een religieus gesprek, een bepaalde vorming of een seminarie te leiden. Dat gebeurt op georganiseerde wijze in de maand ramadan, als de verschillende koepels en verenigingen (landen) extra imams naar Europa sturen. Op andere momenten wordt het gedaan om de geloofsgemeenschap een ander perspectief te laten horen of met een andere stijl en accenten te laten kennismaken.

In de Arabischtalige – meestal Marokkaanse – moskeeën zijn er ook steeds leerkrachten Arabisch aanwezig. Ofwel worden ze bezoldigd door de Marokkaanse overheid ofwel zijn het vrijwilligers uit de eigen gemeenschap die het klassiek Arabisch machtig zijn. Bij ontstentenis van leerkrachten neemt de imam soms ook de Arabische lessen op zich.

We stellen vast dat de relaties van de imam vandaag dikwijls beperkt blijven tot de eigen geloofsgemeenschap (*cemaat*). Daar zijn verschillende redenen voor: onvoldoende kennis van de lokale taal, onzeker statuut, overbelasting enz.

‘Externe’ taken worden meestal verzorgd door de leden van het moskeebestuur. Zij zien de imam als hun rechterhand wat interne aangelegenheden betreft. De imams kondigen de activiteiten van het bestuur aan tijdens de preek, onderhouden goede contacten met de leden van de gemeenschap, gaan op huisbezoek, zijn betrokken bij de rites de passage van de gelovigen enz.

Dit alles doet ook de vraag rijzen naar het reële gezag van de huidige, in Belgische moskeeën werkzame imams. Uit de berichtgeving in de media en overheidskringen krijgt men de indruk dat imams invloedrijke personen zijn die een gemeenschap kunnen sturen en beïnvloeden. In theorie klopt dat. Maar door de huidige situatie, waarin de meeste imams zich in een onzeker verblijfsstatuut bevinden, zijn zij veeleer de speelbal van de moskeebesturen en de moskeegangers dan dat ze een reële invloed hebben. Zo is het voor een imam op dit ogenblik zeer moeilijk om de gelovigen te responsabiliseren of te wijzen op gebreken omdat hij zijn ‘werkgever’ niet tegen zich in het harnas wil jagen, met het risico zowel zijn loon als statuut in het gedrang te brengen. Dit doet de Nederlands-Turkse onderzoeker Kadir Canatan terecht de vraag stellen: “*Who are the leaders of the Dutch Muslims? Are they the big shots of the Muslim organizations or the imams?*”⁷².

3.2.3 Aantal, opleiding, profiel en statuut van de imams die in België actief zijn

A A N T A L

Niet elke moskee beschikt over een aangestelde imam. De meeste Turkse Diyanet-moskeeën hebben er een. Maar ook hier kunnen er problemen rijzen: als de imam na een periode van drie jaar niet terugkeert omdat hij hier ander werk gevonden heeft, raakt de administratie in het slop, waardoor de opvolging niet gegarandeerd kan worden. Hierdoor zijn er regelmatig moskeeën die gedurende maanden, tot

⁷² CANATAN Kadir, ‘Required: Muslim Leadership, in: *ISIM Newsletter*, 9/02, p. 18.

zelfs een jaar, niet over een imam beschikken. Op dit ogenblik hebben 11 met Diyanet verbonden moskeeën geen religieus personeel. Het aantal imams dat door B.T.I.D.V. tewerkgesteld wordt bedraagt momenteel 50 (25 in Vlaanderen en 25 in Brussel en Wallonië).

Aangezien geen enkele imam als dusdanig geregistreerd is en betoelaagd wordt, beschikken we niet over cijfers. Op basis van het aantal moskeeën in België kunnen we besluiten dat 300 personen op deze of gene manier de functie van imam opnemen.

OPLEIDING EN PROFIEL

De Turkse imams

Bij de Turkse imams onderscheiden we twee grote categorieën:

1) de imams van Diyanet (Turkse Staat) hebben allemaal een diploma in de theologie en volgden allen een 'beroepsopleiding' van minstens vier jaar. Ze worden geëngageerd en betaald door de Turkse Staat.. Deze imams worden voor een beperkte periode van drie jaar⁷³ naar het buitenland gestuurd.

2) De anderen:

- kunnen ex-Diyanet-imams zijn die na hun termijn van drie jaar niet meer teruggekeerd zijn;

- imams van bewegingen als Milli Görüş, de Süleymanlı, de Alevieten... Zij zijn meestal opgeleid in privé-instellingen, ook in Europa, en dankzij een huwelijk hier beland. Deze imams worden vergoed met bijdragen en giften van gelovigen;

- braindrain van Turkse İlahiyat Fakültesi-gediplomeerden die in Turkije geen werk vinden, hopen in Europa te kunnen studeren (doctoreren) en zich vervolgens te heroriënteren;

- tweede-generatie-jongeren die een opleiding gevolgd hebben. Die begint in de eigen lokale moskee en wordt vervolledigd met hoger onderwijs in het buitenland (bijvoorbeeld Al-Azhar in Egypte; Saudi-Arabië). Dit geldt voor de Turkse niet-Diyanet-moskeeën. Volgens de woordvoerders van B.I.F. zijn in 2003 een 6-tal Turkse imams op deze manier gevormd⁷⁴.

De imams uit de Maghreb

Bij de imams uit de Maghrebmoskeeën is de situatie verschillend. De meeste moslims uit de Maghreb zijn afkomstig van landelijke gebieden en de meeste van hun moskeeën zijn gesticht op grond van etnische of familiale criteria. De 'clan-solidariteit' ligt er aan de basis van. Dat verklaart waarom de meeste van hun imams uit dorpen afkomstig zijn. Zij volgden ofwel een klassieke opleiding (*Taâlim al assil*) in de religieuze instellingen (*Al maâhid Al dinia*) ofwel eenvoudigweg een traditionele opleiding in het dorp. Die blijft beperkt tot het uit het hoofd leren van de onmisbare tekst van de koran en volstaat om te kunnen instaan voor de gebeden.

De bezoldiging van deze imams bestaat uit bijdragen van de hoofden van de families die van de diensten in de moskee gebruikmaken.

Voor de arabofone/Maghrebijnse gemeenschap kunnen we op deze manier de volgende netwerken van kennis en opleiding onderscheiden⁷⁵:

- Het merendeel van de imams is opgeleid in traditionele vrije scholen in Marokkaanse steden en dorpen. Het gaat hier om een traditionele opleiding, zonder aandacht voor vreemde talen of niet-religieuze kennisoverdracht. Sommige scholen besteden recent meer aandacht aan menswetenschappen.

- Er zijn studenten die tijdens hun lyceumopleiding de basis meekregen van een godsdienstopleiding. Sommigen bekwamen zich later aan de theologische faculteiten (*Kulliyat al shari'a*) van universiteiten, zoals deze van Qarawiyyin in Fes of de het Dâr al-hadit al-hasaniyya in Rabat.

- Een derde mogelijkheid bestaat uit een opleiding islamitische wetenschappen aan de faculteiten Letteren & Wijsbegeerte, zoals die in Tetouan.

⁷³ Vroeger duurde hun mandaat 6 jaar. Later werd dat 4 jaar en sinds 2001 blijven deze imams 3 jaar in België. De reden voor deze veranderingen is dat na een zesjarig verblijf veel imams niet terugkeerden, waardoor hun vervanger/opvolger niet kon komen. Dat veroorzaakte problemen met visa en dergelijke meer. De Belgische overheden verweten Diyanet dat hun imams in andere moskeeën, onder meer van MG, gingen werken. Andere imams schakelden over naar een andere job. Om daar een eind aan te maken is de duur verkort naar 3 jaar. Deze regeling is dus bilateraal overeengekomen tussen de Turkse en de Belgische overheden.

⁷⁴ JAMOUCI Mohamed, 'L'islam belge: les instituts de formation', in: *Islam*, september 2003, nr. 5.

⁷⁵ JAMOUCI Mohamed, o.c.

Veel Turkse en Maghrebijnse imams hebben dus onvoldoende kennis van de Belgische en Europese context. Ze spreken de landstaal niet of nauwelijks. Uiteraard rijzen er in een dergelijke situatie problemen.

STATUUT

Er worden op dit ogenblik nog geen imams als dusdanig betoelaagd. Degenen die werkzaam zijn in een moskee doen dat ofwel op vrijwillige basis, ofwel worden ze betaald met lidgelden, ofwel, zoals in het geval van de Diyanet-moskeeën, door de Turkse overheid. Deze situatie leidt tot een precair juridisch statuut voor vele imams. Hierdoor zijn ze overgeleverd aan de goodwill van de moskeegemeenschap en het moskeebestuur.

We kunnen stellen dat vandaag de enige als imam betoelaagde voorgangers in het gebed degenen zijn die door Diyanet gezonden worden. Imams in de overige Turkse moskeeën worden ofwel door de lokale gemeenschap (minimaal) ondersteund, of ze combineren hun functie met een andere job (bv. islamleerkracht, maar ook arbeider). Sommige imams ontvangen een vervangingsinkomen van de overheid en krijgen daarbij een bedrag van de lokale moskee.

3.2.4 De uitdaging: imams gevormd binnen de Belgische context

HET BELGISCHE DEBAT EN BELEID

Het debat over de rol van imams in Belgische moskeeën is later van start gegaan dan in buurlanden als Nederland en Frankrijk, meer bepaald in het kader van de toekomstige erkenning van moskeeën. Na de verkiezing van de Executieve van Moslims in België (EMB) in 1998 en haar inwerkingtreding op mei 1999 vormde het ter erkenning voordragen van moskeeën een van haar belangrijkste bevoegdheden en doelstellingen. Deze erkenning zou onder andere inhouden dat de overheid tussenkwam in de kosten voor het onderhoud en de werking van de moskeeën, als ook in de betoelaging van de bedienaars van de erediensten, de imams.

Naar aanleiding van een rapport van de binnenlandse veiligheid in de nadagen van 11 september 2001 over het bestaan van 'extremistische' moskeeën en mede door de echo's van het Nederlandse debat (El-Moumi-case) is het wantrouwen ten opzichte van moskeeën en imams die er werkzaam zijn gegroeid. De bevoegde ministers kregen verschillende parlementaire vragen en ook de media begonnen erover te berichten.

De bekommernis van de Belgische overheden om te komen tot een 'Belgische' imamopleiding wordt gevoed door binnenlandse politieke redenen enerzijds en de internationale setting anderzijds. Op binnenlands vlak is de leidende gedachte deze van 'integratie': men gaat ervan uit dat de religieuze component van de moslimgemeenschappen een belangrijke rol speelt in de identiteitsontwikkeling en gemeenschapsvorming van moslims. Aangezien de moskeeën en hun imams het religieuze leven ordenen, is het belangrijk hen bij dit integratieproces te betrekken. Met de steeds vaker geponeerde eis over de kennis van de landstaal en de Belgische maatschappij hoopt men ook de religieuze leiders bij dit proces te betrekken. Veel van de momenteel in België werkzame imams zijn het Nederlands of het Frans nauwelijks machtig, waardoor de communicatie met de (lokale) overheden zeer moeizaam verloopt.

Dankzij een 'Belgische' imamopleiding hoopt men ook de buitenlandse invloeden, meer bepaald van extremistische en fundamentalistische signatuur, buiten te houden. Ook de rem op de immigratie van 'officiële' imams (van Diyanet) moeten we in dit kader zien. Door de opleiding van Belgische of Europese imams hoopt men op termijn te komen tot een 'Europese' (lees: moderne) islam, waarvan men verwacht dat hij, zoals het regeerakkoord van de regering-Verhofstadt II het stelt,

'open' en 'tolerant' zal zijn: "Als wettelijk erkende godsdienst in België moet de islam kunnen beschikken over goed werkende instellingen. Dat is niet alleen noodzakelijk voor de versterking van het pluralisme in onze samenleving, maar ook een belangrijk element in ontwikkeling van een open en tolerante Islam." (*De Morgen*, 9 juli 2003).

DE WENSEN VAN DE MOSLIMGEMEENSCHAP

Ook vanuit de moslimgemeenschappen zelf gaan er steeds meer stemmen op ten gunste van een duidelijke regeling voor imams en duidelijkheid over een opleiding. De informele regeling die uitgewerkt was voor de Arabofone moskeeën en de bestaande officiële regeling voor Turkse Diyanet-imams, voldoen niet meer vanwege de beperkingen die de overheid oplegde in verband met het verblijf van deze imams (visa worden moeilijker verleend, de duur van het verblijf van de Diyanet-imams wordt verkort...). Turkse moskeeën die deel uitmaken van andere stromingen dan de officiële (Diyanet) beschikken, net zoals de Marokkaanse, over geen enkele geregelde, officiële manier om hun imams tewerk te stellen.

Op grond van deze praktische en juridische motieven wensen de moskeebesturen te komen tot een gunstiger statuut voor de imams. Niet enkel de ontoereikendheid van de voorlopige regelingen in verband met hun verblijf speelt een rol, maar ook inhoudelijk komt er steeds meer kritiek op de imams. Individuele gelovigen ervaren immers hoe langer hoe meer de behoefte aan religieuze leiders die hen kunnen gidsen en adviseren om als moslim te leven in een niet-islamitische omgeving. De meerderheid van de huidige imams kan hieraan niet voldoen, ofwel omdat ze onvoldoende geschoold zijn, ofwel omdat ze geschoold zijn in een andere setting en context. Een degelijker theologische opleiding zou hieraan tegemoet kunnen komen. Jongeren van hun kant verwachten van een imam dat die hun (Belgische/Europese) leefwereld kent en hun taal (letterlijk en figuurlijk) spreekt (dat geldt vooral voor arabofone jongeren), waardoor ook zij zich aangesproken voelen.

DE MAATREGELEN DIE DOOR DE EXECUTIEVE WORDEN AANBEVOLEN

De verantwoordelijken voor de moslim-eredienst in België zijn zich bewust van de problematiek die voortvloeit uit de aanwezigheid van imams die uit het buitenland afkomstig zijn.

Om de problemen in verband met de opleiding van de imams te verhelpen, beveelt de Executieve van de Moslims van België drie soorten vorming aan.

De eerste behelst een taalkundige opleiding.

De tweede: de geschiedenis van België en zijn instellingen

De laatste richt zich op de theologische aspecten die de imams ondermeer moet toelaten antwoorden te formuleren op alle ethische vragen die voor de moslims van België kunnen rijzen.

Voor de toekomst bevelen de vertegenwoordigers van de Executieve de oprichting aan van een faculteit Theologie, bij voorkeur in België. Die zal instaan voor de vorming van toekomstige imams en leerkrachten islamitische godsdienst die uit de Belgische bevolking komen.

De oprichting en het goed functioneren van deze faculteit zijn volgens de Executieve een van de beste middelen om misverstanden te vermijden en de contacten tussen gemeenschappen te bevorderen.

HOEVEEL ERKENDE IMAMS PER MOSKEE?

Wat de erkenning van de imams betreft, heeft minister van Justitie Laurette Onkelinx sinds april 2004 de voorwaarden vastgelegd: de moskee waar de betrokken imam aan verbonden is, moet 250 gelovigen over de vloer krijgen. Als een

moskee tussen 500 en 1500 gelovigen aantrekt, zullen er twee imams kunnen worden benoemd, en boven de 1500 gelovigen drie.

Hier rijst het probleem van de definitie van 'gelovige'. Volgens de Staat is dat "elke volwassen persoon die gebruikmaakt van de diensten van de moskee". Dat is een bijzonder brede omschrijving: iedereen die minstens één keer een beroep heeft gedaan op de diensten van de moskee (voor een begrafenisceremonie, een feest...), valt eronder.

De Executieve wenst dat ook de familie in rekening wordt gebracht. In het begrip 'gelovige' moeten de kinderen worden opgenomen die bijvoorbeeld een moskee bezoeken voor een taal- of godsdienstcursus.

Een betrouwbare telling van de gelovigen belooft hoe dan ook een bijzonder heikele zaak te worden. Aan de ene kant is het niet altijd gemakkelijk om hen op te sporen, en aan de andere kant kunnen de aangewende criteria en het moment van de telling het totale aantal aanzienlijk doen schommelen. Zo kan een telling van de gelovigen tijdens het vrijdaggebed – laat staan tijdens feesten – het aantal gemakkelijk vertienvoudigen.

Wat het statuut van de imams betreft, heeft de Executieve drie niveaus vastgelegd die in de lente van 2004 door de Staat zijn goedgekeurd:

- imam van eerste rang of toezichter, vooral belast met het uitbrengen van adviezen in verband met filosofische kwesties;
- imam van tweede rang: in deze categorie kunnen ook vrouwen optreden. Mannen houden zich voornamelijk bezig met het gebed en vrouwen met de prediking. Uiteraard houdt dit niet in dat het om een gemengde functie gaat;
- imam van derde rang: hij houdt zich bezig met het basisondericht godsdienst en talen.

4.

Het dossier van de leerkrachten islamitische godsdienst

4.1 Historiek

Het godsdienstonderwijs in Belgische schoolinstellingen wordt geregeld door de wetten van 29 mei 1959 en 11 juli 1973. In de openbare scholen leggen deze zogenaamde Schoolpact-wetten twee lessen per week godsdienstonderwijs of niet-confessionele zedenleer op.

Als gevolg van de wet van 19 juli 1974, waarin de besturen worden erkend die belast zijn met de temporalieën van de moslim-eredienst – en zonder te wachten op de uitvoeringsbesluiten van deze wet – hebben de toenmalige ministers van Nationale Opvoeding, Humblet en De Croo, op 31 juli 1975 een – wellicht al te premature – rondzendbrief gericht naar de schoolhoofden. Daarin werden ze uitgenodigd om in het schooljaar 1975-1976 cursussen islam in te richten.

Het artikel van het Schoolpact regelde dat de godsdienstleerkrachten worden benoemd op voorstel van de hoofden van de eredienst. Toentertijd was er echter nog geen hoofd van de moslim-eredienst. De ministers van Nationale Opvoeding kenden deze rol toe aan het Islamitisch en Cultureel Centrum in Brussel.

In 1982 werd het ICC erkend als enige instantie die islamleraars mocht voordragen. In de praktijk heeft het ICC tussen 1975 en 1990 de islamitische leerkrachten uit Marokko en vooral Turkije aangeduid. Deze regeling werd ter discussie gesteld omdat men de groeiende invloed van de landen van herkomst, in het bijzonder de grote inmenging van Turkije, vreesde. Ook de islamleerkrachten zelf verzetten er zich tegen. In 1982 trokken een groep leerkrachten zich terug uit het ICC (en uit de invloed van de herkomstlanden) om 'De Vereniging voor Islamitische Leerkrachten in Vlaanderen' op te richten. Vanaf eind jaren tachtig werd de positie van het ICC betwist en ging men op zoek naar een ander orgaan om onder meer de aanduiding van islamleerkrachten te regelen. In 1990 werd hiervoor het Technisch Comité opgericht, dat in zou staan voor onderwijskwesties. In 1994 (officieel bij KB van 3 juli 1996) werd het comité ondergebracht bij de Voorlopige Executieve. Haar bevoegdheden zijn wat onderwijs betreft de aanstelling van leerkrachten en het voordragen van nieuwe leerkrachten. Maar aangezien de Voorlopige Executieve niet erkend werd als een volwaardig Hoofd van de Eredienst, bleven haar taken beperkt. Ze kon geen leerkrachten ontslaan, stond niet in voor de inhoud van de leerplannen of voor materies aangaande de inspectie. Vanaf 1999 ten slotte valt het islamonderricht onder de bevoegdheid van de op 13 december 1998 verkozen Executieve van Moslims van België, die erkend is als Hoofd van de Eredienst.

4.2 De Vlaamse Gemeenschap

4.2.1 Meer dan 20.000 leerlingen en bijna 300 leerkrachten

Over de netten heen volgden in het schooljaar 2001-2002 20.490 leerlingen islamitisch godsdienstonderricht, van wie 12.041 in het basisonderwijs en 8449 op secundair niveau⁷⁶.

Het totale aantal⁷⁷ islamleerkrachten dat vandaag werkzaam is in Vlaamse (Vlaanderen en Brussel) scholen, bedraagt 297: 159 van Turkse origine, 125 van Marokkaanse origine en 13 met een andere herkomst. Dit cijfer zegt niet voldoende

⁷⁶ Data: officiële leerlingentelling van 1 februari van elk schooljaar, afdeling Begroting en Gegevensbeheer, Administratie onderwijs. Geciteerd op de persconferentie van Agalev, 'Meer ruimte voor islamonderricht in het Vlaams onderwijs', 3 april 2003.

⁷⁷ Cijfers: EMB, departement Onderwijs, mei 2004.

de, omdat deze individuele leerkrachten niet allemaal voltijds lesgeven. Sommigen geven les in verschillende scholen, die soms verspreid liggen over verschillende provincies. 70% van de islamleerkrachten werkt in het basisonderwijs, de overige 30% in het secundair onderwijs. Het merendeel geeft les in het Gemeenschapsonderwijs (65%) en het officieel gesubsidieerd net (30%). In het vrij gesubsidieerd net tellen we slechts 14 aanstellingen voor islamleerkrachten⁷⁸. Antwerpen en Limburg tellen het grootste aantal tewerkgestelde leerkrachten.

4.2.2 Stand van zaken vandaag

Het dossier van de islamleerkrachten vormt vandaag geen aanleiding meer voor een publiek debat. Het is een technische materie geworden, die in besloten vergaderingen door de bevoegde organen behandeld wordt⁷⁹.

Sinds enkele jaren worden geen leerkrachten uit het buitenland meer toegelaten en gingen er verschillende initiatieven van start om islamleerkrachten in België op te leiden. In de eerste plaats kwam dit neer op de regularisatie van reeds in België werkzame leerkrachten (taal- en pedagogische vereisten).

Met de rondzendbrief van 30 september 1992 werd de GPB-opleiding (Getuigschrift Pedagogische Bekwaamheid) verplicht gesteld voor alle leerkrachten die geen pedagogische opleiding hadden en geen voldoende kennis van het Nederlands hadden. In de periode 1993-1998 kregen verschillende scholen voor Sociale Promotie extra middelen om deze opleiding in te richten. Eind 1997 behaalden 170 van de 210 deelnemers het GPB-getuigschrift⁸⁰. Ook vandaag nog wordt, als de nood aan islamleerkrachten zich laat voelen, een GPB-opleiding ingericht, aangevuld met een opleiding van de Executieve. Na de laatste opleiding die is ingericht door de Executieve (2001) was theoretisch de nood aan islamleerkrachten opgelost. Zodra dit bekend werd, vroegen echter meer scholen een leerkracht aan. Dat leidde opnieuw tot een tekort van ongeveer 1300 uren – oftewel 55 voltijdse leerkrachten⁸¹ - voor de Vlaamse regio. In januari 2004 ging daarom een opleiding van start met 75 kandidaten. De examens waren gepland voor mei/juni 2004 en de geslaagde leerkrachten kunnen vanaf het schooljaar 2004-2005 ingezet worden⁸².

Met een tweede initiatief wilde men komen tot de inrichting van een Vlaamse opleiding voor islamleerkrachten. In mei 1994 opteerde een adviesgroep om voor het basisonderwijs de opleidingen in eigen beheer van de moslimgemeenschappen te laten gebeuren en om voor het secundair onderwijs een opleiding te creëren binnen de bestaande instellingen. In 1996 begonnen de besprekingen die in september 1998 resulteerden in de eerste opleiding voor islamleerkrachten aan de Erasmushogeschool in Brussel⁸³, een regentaatsopleiding van 3 jaar waarin men 3 vakken kiest, waaronder islam. Het aantal afgestudeerden aan de Erasmus-hogeschool bedraagt op dit ogenblik ⁸⁴. In het academiejaar 2003-2004 zijn er 6 afgestudeerden en hetzelfde aantal wordt voor volgend academiejaar verwacht.

4.2.3 Typologie van de leerkrachten

- 80% van de leerkrachten van Turkse origine genoot een opleiding in Turkije: aan een islamitisch lyceum (*imam hatip lisesi*), een hogere theologische opleiding (niet-universitair; *Yüksek İslam İnstitüsü*)⁸⁵ of aan een theologische faculteit (licentiaat). Slechts enkelen kregen een algemene opleiding in Turkije. Vermoedelijk zijn zij via de weg van gezinshereniging naar België gekomen en werden ze pas hier georiënteerd richting islamitische studies. De overige in Turkije opgeleide leerkrachten zijn degenen die in eerste instantie door de Turkse overheid werden gestuurd en die daarna dankzij 'regularisering' (het behalen van een GPB-getuigschrift) als islamleerkracht konden beginnen te werken. De 20% in België opgeleide leerkrachten hebben meestal een secundair diploma, aangevuld met een GPB-opleiding. Slechts enkelen zijn afgestudeerd aan de Erasmushogeschool.

⁷⁸ Eén aanstelling voor islamitisch onder-richt houdt 24 uren islamonderricht in. Die kunnen worden gegeven door één leerkracht, maar ook door meerdere. Niet alle islamleerkrachten geven voltijds les, en niet allen staan ze in één school of regio. Sommigen geven ook meer uren les dan een aanstelling inhoudt.

⁷⁹ Zie ook Panafit die in de institutionalisering van de islam drie fasen onderscheidt: 1) de diplomatieke fase; 2) de fase van dramatisering en 3) de pragmatische (technische) fase (Panafit: 1999: 279-307).

⁸⁰ VERLOT Marc, o.c.

⁸¹ De geografische spreiding van de nood aan islamleerkrachten: Brussel 13, Antwerpen 17, Vlaams-Brabant 10, West-Vlaanderen 8 en Oost-Vlaanderen 7 (EMB-departement Onderwijs: intern document van mei 2004).

⁸² EMB, departement Onderwijs, 2004.

⁸³ VERLOT Marc, o.c.

⁸⁴ De opleiding ging van start in het academiejaar 1998-1999. De eerste studenten studeerden af in 2001.

⁸⁵ De leerkrachten die in de jaren 1970 naar België werden gestuurd, hebben meestal een diploma van deze hogeschoolopleiding. Later zijn in Turkije deze Hoge Instituten voor Islamonderwijs ondergebracht bij de universitaire Theologische Faculteiten.

- De islamleerkrachten van Marokkaanse origine die vandaag werkzaam zijn in Vlaamse en Brusselse scholen, zijn voor de helft opgeleid in België (secundair onderwijs en GPB-opleiding⁸⁶). De overigen volgden een algemene secundaire opleiding (*baccalauréat*) in Marokko en schoolden zich in België bij in islamitische vakken. Slechts een tiental onder hen hebben een universitaire opleiding genoten. Vier zijn afgestudeerd aan de Erasmushogeschool.

4.2.4 Onopgeloste kwesties

1. **Inspectie:** de methode, inhoud en leerplannen voor islamitische godsdienst worden bepaald door het Hoofd van de Eredienst, net als voor de overige erkende erediensten, maar door de moeilijkheden bij de erkenning van de Executieve als Hoofd van de Eredienst zijn er nog steeds geen officieel erkende leerplannen islamitisch godsdienstonderwijs. “Op deze manier is het haast onmogelijk controle te houden over de kwaliteit van het onderwijs, de inhoud en de methodologie, en wordt er heel wat overgelaten aan het kunnen, de goodwill en de willekeur van de leerkracht in kwestie. Om hier enigszins aan tegemoet te komen werden in het verleden reeds verscheidene pogingen ondernomen door het ‘Instituut voor Leerplanontwikkeling’ van het ICC. Zij hebben zich in het verleden reeds meerdere malen bezig gehouden met het opstellen van leerplannen, het vastleggen van de methode en het regelen van de inhoud.”⁸⁷. Einde schooljaar 2003-2004 zijn er nog geen inspecteurs voor het islamonderricht aangeduid. Voor het schooljaar 2004-2005 is dat wél gepland. In het verleden gingen de discussies in dit verband onder meer over het opleidingsniveau. Vandaag wordt gedacht in de richting van een minimale HOKT-opleiding.

2. De opleiding aan de Erasmushogeschool is langzaam maar gestaag van start gegaan. In de praktijk blijkt echter dat verschillende **vrouwelijke studenten** afhaken of van richting veranderen door de moeilijkheden die ze bij hun stages ervaren vanwege het dragen van de hoofddoek.

3. Hoewel **het vrij onderwijs** niet gehouden is aan de verplichting die is opgelegd aan het officieel onderwijs tot het inrichten van islamonderricht vanaf het ogenblik dat één ouder hierom vraagt, is in de praktijk geleidelijk aan de situatie ontstaan waarbij in regio's met een groot aantal moslims ook de vrije confessionele scholen gestart zijn met het inrichten van islamonderricht. De mogelijkheid om hierin te voorzien is vastgelegd in het decreet Basisonderwijs van de Vlaamse Gemeenschap (art. 42, 25 februari 1997)⁸⁸. Hoewel men in het katholieke net uitgaat van een christelijke visie op de vorming van kinderen en jongeren, stond men aan ‘scholen met een hoog percentage moslims’ uitzonderlijk toe om islamlessen in te richten. In regio's met een grote moslimaanwezigheid, zoals in het Limburgse, werd hier vermoedelijk aan tegemoetkomen om de leerlingenaantallen te vrijwaren en een massale vlucht naar de officiële scholen te voorkomen. De kerkelijke overheden hebben zich verschillende keren gebogen over dit ‘probleem’, dat de eigenheid en identiteit van het katholiek onderwijs ter discussie stelt. Naar aanleiding van de stopzetting van de islamlessen na 18 jaar in enkele schooltjes in Heusden-Zolder (Limburg) sprak men van een heus ‘uitdoofbeleid’ van het islamitisch onderricht, in de zin dat vertrekkende leerkrachten niet vervangen zouden worden⁸⁹. Hoewel het huidige hoofd van het katholiek onderwijsnet, mevrouw Mieke van Hecke, zich recent positief heeft uitgelaten over de inrichting van islamitisch godsdienstonderwijs, blijft de toekomst nog onzeker.

⁸⁶ Of ‘bekwaamheidsgetuigenschrift voor het onderwijzen van de islamitische godsdienst’ afgeleverd door het ICC. Dit is de voorloper van het GPB-diploma toen het ICC nog de leerkrachten aanduidde (dus vóór 1990).

⁸⁷ MENNES Lien, *Help, een moslim in mijn klas! Het katholieke beleid ten aanzien van moslims op lagere katholieke scholen in Vlaanderen*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen, Academiejaar 2000-2001, p. 41. Promotor: Herman de Ley.

⁸⁸ Persdienst Agalev, ‘Meer ruimte voor islamonderricht in het Vlaams onderwijs’, april 2003.

⁸⁹ MENNES Lien, *o.c.*

4.3 de Franse Gemeenschap

4.3.1 34.283 leerlingen en 400 leerkrachten

Sinds de toepassing hiervan is het aantal leerlingen dat zich inschrijft voor de cursus islam voortdurend toegenomen. Voor heel België steeg het van 7055 leerlingen in het schooljaar 1977-1978 (in basis- en middelbare scholen) tot 20.662 in het schooljaar 1981-1982. In dezelfde periode is het aantal leerkrachten dat werd aangesteld om deze cursussen te geven, gestegen van 68 tot 193. Het aantal instellingen dat de cursussen inricht, ging van 140 (1977-1978) naar 445 (1981-1982)⁹⁰.

Twintig jaar later bedraagt het aantal leerlingen dat is ingeschreven voor de cursus Islam in de Franse Gemeenschap (alle onderwijsnetten samen), 34.283⁹¹, van wie er alleen al in het Brusselse Gewest 20.983 zijn. Het aantal islamleerkrachten steeg tot 400 (alleen voor de Franse Gemeenschap).

We merken hierbij op dat er ook in zeldzame scholen van het vrije net islamcursussen worden ingericht.

4.3.2 Typologie van de leerkrachten

In de loop van de jaren ondergingen de afkomst, de competenties en de opleiding van islamleerkrachten veranderingen. Zo is de eerste 'golf' voornamelijk Turks of Arabisch (vooral Maghrebijns) en werden deze leerkrachten door hun land van herkomst voorgesteld. Nadien is de afkomst van de leraren gediversifieerd en vandaag is een meerderheid van hen Belg. De benoeming van leerkrachten vindt tegenwoordig ook plaats op voorstel van de autoriteit die verantwoordelijk is voor de eredienst en wordt door de Franse Gemeenschap goedgekeurd.

Historisch onderscheiden we drie categorieën van leerkrachten:

- De eerste categorie bestaat voor het overgrote deel uit Turkse en Marokkaanse leraren – gemiddelde leeftijd: 50 tot 55 jaar – die door hun respectievelijke landen van herkomst zijn voorgesteld aan het Islamitisch en Cultureel Centrum. Hoewel deze mensen voldoende kennis hebben van de materie die ze geacht worden te onderwijzen, beschikken ze enerzijds toch niet over een wettelijke bevoegdheid of over adequate pedagogische instrumenten voor het islamonderricht, en hebben ze anderzijds onvoldoende kennis van de Belgische context. Bovendien beheersen ze ook de taal niet waarin er wordt lesgegeven.

- De tweede categorie bestaat uit voormalige studenten. Zij bezitten een Belgisch diploma (in diverse disciplines) en wensen zich in België te vestigen. Deze mensen beheersen beter de taal waarin het onderwijs wordt verstrekt en genoten een polyvalente opleiding, met daarin zowel exacte en menswetenschappen als theologie. Over het algemeen hebben ze ook een betere kennis van de Belgische en Europese context. Dankzij hun basisopleiding zijn deze leerkrachten ook bekwaam om te antwoorden op vragen van leerlingen op andere domeinen dan het religieuze. Deze leraren hebben binnen deze schoolinstellingen debatten mogelijk gemaakt, met name met leerlingen die andere filosofische cursussen volgen.

- De laatste categorie bestaat uit mensen van Belgische origine of Belgen van de tweede generatie. Hoewel deze leraren een minderheid vormen, verpersoonlijken ze toch ook de hoop dat er een islam zal ontstaan die de Belgische eigenheid in het schoolkader zal integreren. In hun geval is het taalprobleem uiteraard niet aan de orde.

We merken hierbij op dat er maatregelen zijn genomen om de vorming van de 'aangeduide leerkrachten' (de eerste categorie) aan te vullen.

Vóór de opening van het Europees Instituut voor Islamitische Wetenschappen door het Islamitisch en Cultureel Centrum werden deze leerkrachten uitgenodigd voor pedagogische sessies en theologische en taalcursussen. Die werden verzorgd door twee pedagogische adviseurs die met het Centrum waren verbonden en door

⁹⁰ DASSETTO F. en BASTENIER A., *L'Islam transplantée: vie et organisation des minorités musulmanes de Belgique*, EPO, Antwerpen, 1984, p. 175-177.

⁹¹ *Statistiques des établissements, des élèves et des diplômés de l'enseignement de plein exercice et budget 2001 des dépenses d'enseignement*, Ministère de la Communauté française, Service de l'information et des statistiques, 2002.

professoren van de grote moslimuniversiteiten die in België op bezoek waren. Na de opening van het Instituut zijn er twee opleidingen opgestart: een studiecycclus die het mogelijk maakt een licentie in de theologie te behalen en een vorming die leidt tot het behalen van een Getuigschrift van Pedagogische Bekwaamheid. Deze beide opleidingen, die veeleer als doel hadden de Islamitische Wereldliga te versterken dan dat ze de islamleerkrachten een kader aan poogden te reiken, bleken een totale mislukking te zijn.

4.3.3 Kennis van het Frans: het decreet van 27 maart 2002

Wat de kennis van het Frans betreft, heeft de Franse Gemeenschap op 27 maart 2002 een decreet goedgekeurd. Dat voorzag in een periode van twee jaar om het voor leerkrachten mogelijk te maken hun kennis van het Frans eventueel bij te schaven en hun grondige kennis van de taal aan te tonen. In het onderwijs voor Sociale Promotie werden daartoe cursussen 'Frans als vreemde taal' ingericht. Françoise Dupuis, minister van Onderwijs, verklaarde hierover: "De meeste leerkrachten hebben zich weliswaar voor de cursus ingeschreven, maar slechts weinigen zijn ook geslaagd." Over het algemeen vormt niet zozeer de kennis van het gesproken Frans het grote probleem, wel de geschreven taal. De overgangperiode van twee jaar is nu met één jaar verlengd. Blijft nog het probleem dat 27 leerkrachten zich niet op het examen hebben aangeboden...

4.3.4 De inspecteurs en het leerplan

Een leerplan voor de cursus 'moslim-eredienst' is er nog niet. De invoering van zo'n cursusprogramma dringt zich op na de benoeming van inspecteurs islam. Twee van de drie inspecteurs die zijn aangesteld door de Executieve van de Moslims van België en een vervanger zijn heel recent aan het werk gegaan.

Voor die inspecteurs wordt dit leerplan een dossier dat voorrang krijgt. We benadrukken hier dat, in tegenstelling tot wat soms als beeld verspreid wordt, niet alle islamleerkrachten 'islamisten' zijn en dat ze niet de verspreiders zijn van obscurantistische en reactionaire ideeën.

Preciseringen in verband met de vereiste vorming en statuut zullen zeker bijdragen tot een gezondere atmosfeer.

4.3.5 Onopgeloste vragen

- De vorming: dit is denkstof voor de inspecteurs. Zonder leerplan kunnen er geen inspecties plaatsvinden.

- Het statuut: deze kwestie is op weg naar een oplossing omdat veel leerkrachten benoemd zijn. Het probleem van het niveau van de diploma's blijft echter bestaan. Zo beschikken in het middelbaar onderwijs velen niet over het vereiste diploma om op dat niveau te worden benoemd.

- De kennis van het Frans: zie hoger.

5.

Europese burens: enkele aanknopingspunten

5.1 Nederland

5.1.1 Imams : een opleiding maar nog geen volwaardige vorming

In Nederland is de discussie over de positie, functie, rol, opleiding en het statuut van de imam reeds sinds de jaren 1980 gaande, zowel in beleidskringen als in het publieke debat. De ‘geviseerde’ imams zijn voornamelijk degenen die uit de landen van herkomst (Marokko en Turkije) voor een beperkte periode aangetrokken worden. Deze ‘pendelimams’, zoals ze genoemd worden, beheersen niet alleen de taal nauwelijks maar zijn bovendien, door hun korte verblijf in Nederland, slecht op de hoogte van het reilen en zeilen in het land⁹².

Het debat gaat over deze twee vragen: wat is de rol die een imam moet spelen en de plaats die hij moet innemen in de integratie van moslims, en in het bijzonder van moslimjongeren? Krijgen imams die in Nederlandse moskeeën werkzaam zullen zijn, niet beter een opleiding in Nederland dan in de landen van herkomst⁹³? Het idee bestaat immers dat imams niet alleen een religieuze functie vervullen, maar dat ze ook functioneren op het sociale niveau, zowat als een maatschappelijk werker. Hierop zouden de imams die vanuit het buitenland gestuurd worden niet zijn voorbereid (vanwege hun specifieke rol in de islamitische landen⁹⁴). Met een opleiding in Nederland hoopt men enerzijds tegemoet te komen aan de veranderde rol van imams in de diaspora en anderzijds controle te verwerven over wat in moskeeën (door imams) gezegd wordt. Zo zullen radicalisme en fundamentalisme (uit de islamitische landen) worden tegengegaan⁹⁵.

Van beleidswege zijn al verschillende stappen gezet om klaarheid te scheppen in dit dossier. Het meest recente rapport, *Imams in Nederland: wie leidt ze op?*, dateert van september 2003. Het is opgesteld door de adviescommissie Imamopleidingen, samengesteld uit professoren en medewerkers van vier Nederlandse universiteiten. De opdracht van de commissie was advies uit te brengen over:

- a) “een beschrijving van de geschiedenis en de huidige situatie inzake de aanwijzing van een instelling voor wetenschappelijk onderwijs (“erkenning”) en inzake het verlenen van financiële bijdragen aan het bevoegd gezag van een aangewezen instelling waardoor de ambtsopleiding wordt verzorgd,” en
- b) de criteria voor de erkenning van de instanties die voor de organisatie van een opleiding in aanmerking kunnen komen.

Het rapport vormt de weerslag van een grondige literatuurstudie, interne beraadslaging en de bevraging van vertegenwoordigers van diverse religieuze richtingen en van universiteiten en hogescholen die op het terrein van ambtsopleidingen (imamopleidingen) plannen hebben. Centraal stond dit doel: nagaan wat er betreffende een imamopleiding aan wensen leeft onder islamitische religieuze groeperingen (de vraagzijde) en welke plannen er bestaan om aan die wensen tegemoet te komen (de aanbodzijde).

Uitgangspunt van het rapport – en van het Nederlandse beleid – is dat godsdienst en levensbeschouwing een belangrijke rol spelen in het individueel welbevinden en maatschappelijk functioneren van ‘etnische’ minderheden. Uitgaande van een integratiebeleid waarin iedereen de kans moet krijgen om op een volwaardige manier het burgerschap te kunnen uitoefenen, worden alle maatschappelijke voorzieningen, instellingen en groeperingen – ook de levensbeschouwelijke – op hun verant-

⁹² BOENDER Welmoet, *o.c.*

⁹³ BOENDER Welmoet, *o.c.*

⁹⁴ In de islamitische landen beperkt de rol van de imam zich veeleer tot strikt religieuze aangelegenheden. Dit vloeit gedeeltelijk voort uit het gegeven dat ook andere instanties en instituties (familie, onderwijs, media) bijdragen tot de islamitische socialisering van de gemeenschappen.

⁹⁵ BOENDER Welmoet, *o.c.*

woordelijkheid geweest. Ook de geestelijke bedienaren van levensbeschouwelijke instituties worden hiertoe gerekend. In 2002 werd vanuit die motivatie inburgering in de vorm van een inburgeringscursus verplicht gesteld voor de in Nederland werkzame imams. Men gaat er hierbij van uit dat imams een gezagsfunctie bekleeden binnen de gemeenschappen. Daarom mag er van hen verwacht worden dat zij hun boodschap kunnen oriënteren op de in Nederland geldende waarden. Hieruit volgt het advies tot inrichting van een of meer imamopleidingen in Nederland. Tegelijk wijst men op de wettelijke beperkingen inzake de verhouding tussen Kerk en Staat, waardoor de actieve inbreng van de overheid bij de totstandkoming van een dergelijke opleiding slechts gering kan en mag zijn.

5.1.2 Het islamonderricht: 37 islamitische scholen

Hoewel in Nederland ook wettelijk (Wet op Lager Onderwijs van 1920) de mogelijkheid bestaat om facultatief islamitisch godsdienstonderricht te verschaffen in openbare scholen, heeft het islamitisch onderwijs zich meer ontwikkeld in de vorm van vrije islamitische scholen. Een belangrijk verschil met België is dat de inrichting van godsdienstonderricht in openbare scholen niet verplicht is. De bevoegde instantie hiervoor is de gemeente, die zich echter niet mengt in de inhoud van de lessen, de wijze waarop ze gegeven worden en de keuze van de leraren en leermiddelen⁹⁶. De inhoudelijke invulling komt toe aan het religieus gezag. Aangezien de subsidiëring van islamitisch onderricht facultatief is, blijkt in de praktijk toch dat, in ruil voor subsidie, de gemeente extra eisen oplegt, waaronder een taaleis. Hierdoor wordt in de meeste openbare scholen hoogst zelden islamitisch godsdienstonderwijs gegeven. Sommige auteurs stellen dat de moeilijke implementatie van dit recht op onderwijs geleid heeft tot de oprichting van eigen islamitische scholen⁹⁷.

Uit het inspectierapport van het Nederlandse ministerie van Onderwijs bleek dat er in oktober 2002 35 islamitische basisscholen en 2 scholen voor 'voortgezet' (secundair) onderwijs bestonden. Dit gegeven sluit aan bij de bestaande traditie van religieus pluralisme in Nederland, waarbij de twee grote religieuze groepen, de rooms-katholieken en protestanten, een eigen onderwijsnet hebben ontwikkeld. Hoewel de vrijheid van onderwijs en het gelijkheidsbeginsel de inrichting van islamitische scholen toelaten en hoewel in de praktijk de Nederlandse moslimgemeenschappen sneller overgaan tot de oprichting van islamitische scholen, blijft het gegeven ook in Nederland zeer omstreden. Verschillende bezwaren worden aangehaald, zoals de vrees voor segregatie en gettovorming, de negatieve invloed op de integratie en de inmenging van niet-democratische organisaties⁹⁸.

5.2 Frankrijk

5.2.1 Een toestand die historisch verschilt van de Belgische situatie

De aanwezigheid van de islam in Frankrijk is het resultaat van enkele opeenvolgende migratiegolven, die door de autoriteiten werden aangemoedigd. Bij het begin van de 20ste eeuw waren er in het land slechts 4000 tot 5000 Algerijnen gevestigd. De Eerste Wereldoorlog bracht ook de eerste massale komst van een moslimbevolking naar Frankrijk met zich mee. Zo werden er bij de Noord-Afrikaanse bevolking 300.000 mensen gerekruteerd; aan Franse kant vielen er tijdens het conflict bijna 100.000 moslimdoden en –gewonden. Deze inbreng van moslims aan een 'nationale' oorlog leidde aan Franse zijde tot symbolische gebaren: de oprichting van moslimbegraafplaatsen, de bouw van de Grote Moskee in Parijs (ingehuldigd in 1924) en de opening van het Avicenna-hospitaal in Bobigny. Tussen 1914 en 1918 werden ook 130.000 moslims aangeworven om de arbeiders te vervangen die naar het front waren vertrokken.

Van 1918 (einde van W.O. I) tot 1962 (einde van de oorlog in Algerije) was de islam continu aanwezig op Franse bodem, zij het weinig zichtbaar. De repatriëring van

⁹⁶ RATH J., PENNINX R., GROENENDIJK K. en MEIJER A., *Nederland en zijn islam. Een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap, Het Spinhuis*, Amsterdam, 1996, p. 52.

⁹⁷ RATH J., PENNINX R., GROENENDIJK K. en MEIJER A., *o.c.*

⁹⁸ RATH J., PENNINX R., GROENENDIJK K. en MEIJER A., *o.c.*

80.000 *harkis* (Algerijnen die hadden meegevochten met de Fransen) na de onafhankelijkheid van Algerije betekende de vorming van de eerste gemeenschap van 'moslim-Fransen' in Frankrijk.

In de loop van de jaren 1960 vond de diversificatie van de moslimgemeenschap plaats, door de komst van mensen uit de Maghreblanden, Turkije en subsaharaans Afrika. Vanaf 1974 besloot de Franse regering de arbeidsimmigratie op te heffen, maar ze stond wel nog toe dat families zich in Frankrijk vestigden (in het kader van de zogeheten 'familiehereniging'). Dit heeft een paradox met zich meegebracht: de immigratiestop heeft geleid tot de blijvende aanwezigheid van moslims en tot de zichtbare aanwezigheid van de islam in Frankrijk.

In een rapport over de islam in Frankrijk door het *Haut Comité à l'Intégration* schuift Alain Boyer, voormalig raadgever voor de erediensten bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, voor vandaag het cijfer van 4.155.000 moslims naar voren. Als we ons baseren op de landen van herkomst – en de praktiseringsgraad of de mate waarin deze bevolkingsgroepen hun religieuze identiteit opeisen buiten beschouwing laten – kan de moslimbevolking als volgt worden ingedeeld: 1.550.000 mensen van Algerijnse origine, 1.000.000 van Marokkaanse afkomst, 350.000 zijn Tunesiërs, 100.000 Arabieren uit het Midden-Oosten, 315.000 Turken, 250.000 Afrikanen van ten zuiden van de Sahara, 40.000 bekeerlingen, 350.000 asielaanvragers en illegalen, 100.000 moslims van Aziatische afkomst en ongeveer 100.000 mensen die in geen van deze categorieën passen.

5.2.2 De islam en de republiek⁹⁹

De Franse neutraliteit (*laïcité*), die werd ingesteld door de wet van 1905 betreffende de scheiding van Kerk en Staat, waarborgt in zijn artikel 1 de vrijheid van geweten en de vrije uitoefening van de eredienst. Het is de Staat verboden om tussenbeide te komen in religieuze aangelegenheden (artikel 2). Datzelfde artikel 2 maakte ook een eind aan de overheidsfinanciering van de eredienst. Haar bedienaren worden dan ook niet vergoed door de Staat, die ook de macht verloor om hen te benoemen; krachtens het concordaat met het Vaticaan had de Franse Staat die eerder verkregen. Toch bood dit artikel ook de mogelijkheid voor openbare instellingen (scholen, ziekenhuizen, inrichtingen en tehuizen, gevangenissen) om hun kosten voor aalmoezeniers van overheidswege te laten betalen.

De wet van 13 april 1908 voegde zich bij die van 1905 (titel III) en heeft betrekking op de gebouwen van de erediensten, met name het op zich nemen door de Staat of de gemeenten van de kosten voor het onderhoud en de conservatie ervan, voorzover ze vóór 1905 zijn gebouwd. Het betreft hier met andere woorden nagenoeg alle gebouwen van de katholieke eredienst.

Tal van specialisten en politici beschouwen de wet van 1905 als een daadwerkelijke rem op het ontluiken van de islam in Frankrijk. Veel van deze personaliteiten gaan ervan uit dat de bepalingen moeten worden aangepast aan de nieuwe demografische en sociologische situatie in Frankrijk. Het is in deze context dat Jean-Pierre Chevènement het volgende heeft verklaard: "Het staat buiten kijf dat het financieren van de islam ingaat tegen het principe van de *laïcité*, maar het kan gaan om een uitzondering – zowel in de tijd als in omvang – om het de islam mogelijk te maken op hetzelfde niveau te komen als de traditionele religies in Frankrijk."

Pierre Joxe van zijn kant zegt: "(...) Waarom zou ik mij niet mogen inlaten met de opleiding van imams in Frankrijk, terwijl ik in de Elzas en de Moezelstreek de priesters, dominees en rabbijnen betaalde en benoemde?"

5.2.3 De organisatie van de moslim-eredienst in Frankrijk

De Franse Staat heeft voortdurend zijn wil beklemtoond om de islam in Frankrijk te integreren in het neutrale en republikeinse systeem. De vraag rijst daarbij wat het beoogde doel is: de islam op voet van gelijkheid brengen met de andere religies, of

⁹⁹ Zie hierover ook het verslag van het colloquium 'Ceci n'est pas un voile', dat op 30 maart 2004 werd georganiseerd door de Koning Boudewijnstichting. Onder meer J Costa-Lascoux, lid van de Commission Stasi, hield er een voordracht. Beschikbaar op www.kbs-frb.be

de inmenging van de Franse Staat in aangelegenheden van de moslim-eredienst? Het klopt dat de Staat in theorie niet gemachtigd is om tussenbeide te komen in aangelegenheden betreffende de eredienst, maar in de praktijk is dat toch al gebeurd. Zo had Napoleon al een regeling gevonden om de joodse gemeenschap in Frankrijk te organiseren.

Ondanks de uitbreiding van de bepalingen van de wet van 1905 tot drie Algerijnse departementen (door het decreet van 25 september 1907) heeft de Franse Staat in de feiten altijd de controle op de moslimeredienst behouden. Zo kende hij aan het personeel van de eredienst vergoedingen toe in ruil voor de goedkeuring van benoemingen en vaardigde hij reglementen uit inzake het preekrecht in de moskeeën. De houding van de Republiek werd eerder ingegeven door koloniale dan door religieuze overwegingen. Het was in die context van belang de eredienst afhankelijk te houden van de Staat, om haar beter te kunnen controleren.

Deze Franse houding, die ging in de richting van het niet-toepassen van het wet van 1905, werd beschouwd als symptomatisch voor de onbekwaamheid van de Franse republiek om de islam op gelijke voet te beschouwen met de andere religies.

5.2.4 Vandaag de dag...

Deze houding lijkt vandaag te worden voortgezet. Terwijl er voordien koloniale overwegingen werden ingeroepen om haar te rechtvaardigen, wordt ze vandaag ondersteund door veiligheidsmotieven.

De zoektocht naar een 'ruimte voor dialoog' tussen de Franse Staat en de moslims in Frankrijk was van Charles Pasqua tot Nicolas Sarkozy een van de bekommernissen van de ministers van Binnenlandse Zaken. Die ruimte moet het mogelijk maken om een aantal problemen op te lossen in verband met de sociale en openbare praktijken van de islam: de opleiding van imams, de bouw van moskeeën, de aalmoezeniers in de gevangenis, ziekenhuizen of schoolinstellingen, de rituele slachtingen...

Enkele van deze problemen kregen een oplossing dankzij het werk van de *Conseil de réflexion sur l'Islam en France* (CORIF), die Pierre Joxe in 1990 in het leven riep: moslimbegraafplaatsen, halal-voeding in het leger, de rituele slachtingen, aalmoezeniers in de ziekenhuizen, gevangenis en het leger. Voor de kwestie van de aalmoezeniers in de schoolinstellingen is daarentegen nog geen oplossing uitgewerkt. En ook de dossiers van de moskeeën en de imams hebben nog niet tot een positief resultaat geleid.

Er zijn in Frankrijk bijna 1200 plaatsen voor de eredienst en ongeveer 1300 imams (alle categorieën samen). De moskee van Parijs oefent naar eigen zeggen het gezag uit over 150 imams, via vijf regionale *mufti's*, en beweert meer dan 200 plaatsen voor de eredienst te controleren. De meeste van deze imams worden betaald door de Algerijnse Staat. Naast hen zijn er aan de ene kant de Diyanet-imams en die van politieke bewegingen als Milli Görüş, Tabligh, de moslimbroeders... Aan de andere kant zijn er ook, zoals in België, imams die het Frans niet machtig zijn en die in hun land van herkomst zijn opgeleid. De meeste van hen zijn afkomstig uit een rurale omgeving en leven in een samenleving die ze op geen enkele manier kennen.

Dominique de Villepin, de huidige minister van Binnenlandse Zaken, heeft van het luik 'opleiding van de imams' een van zijn prioriteiten gemaakt. Hij riep een 'comité van experts' in het leven dat op 11 mei 2004 heeft vergaderd. Volgens Xavier Ternisien (*Le Monde* van 11 mei 2004) heeft dit comité klaar en duidelijk als doel om de *Conseil français du culte musulman* te omzeilen; de commissie binnen de *Conseil* die belast is met het dossier van de imams zou niet actief genoeg zijn. Men wil vooral ook de moskee van Parijs en de *Union des organisations Islamiques de France* buiten spel zetten; dat zijn de enige twee moslimfederaties die over opleidingscentra voor imams beschikken.

De leden van deze groep van experts zijn van oordeel dat de moskee van Parijs er nooit in geslaagd is imams op te leiden in Frankrijk, hoewel de moskee zelf het tegendeel beweert, en ze beschouwen het *Institut européen des sciences humaines* van Saint-Léger-de-Fourgeret (Nièvre), dat in ernstige financiële moeilijkheden verkeert, als te rigoristisch.

De bedenkingen van het comité van experts zijn weliswaar pertinent, maar de organisatie van de opleiding van imams behoort niet tot de bevoegdheden van de Franse Staat. Door zo te handelen mengt de Franse Staat zich simpelweg in de moslim-eredienst, wat in tegenspraak is met de wetten van de Republiek.

5.3 Groot-Brittannië

5.3.1 Een moslimgemeenschap die etnisch bijzonder verscheiden is

Er leven in Engeland ongeveer 1,2 tot 1,8 miljoen moslims. De aanwezigheid van de islam in het Verenigd Koninkrijk is het gevolg van migratiestromen uit de voormalige koloniën. Vooral in het begin van de jaren 1950 was er een massale instroom. De moslimgemeenschap in Engeland wordt dan ook gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan nationaliteiten en etnieën. Ongeveer 60% van deze gemeenschap is afkomstig uit Zuidoost-Azië: Iran, Pakistan, Bangladesh... De overige 40% zijn Cyprioten, Turken, Maleiers, Oost- en West-Afrikanen...

De minderheidspositie van de moslims in het Indische subcontinent, die historisch heeft geleid tot het zich terugplooiën op de eigen identiteit, heeft zich in Groot-Brittannië vertaald in een segregatiebeweging: geconfronteerd met de verscheidenheid van de islam in Engeland wilde men zijn identiteit beter beschermen.

In Engeland is sinds de 16de eeuw de anglicaanse kerk de officiële staatskerk. 60% van de bevolking maakt er deel van uit. Op de tweede plaats komt de katholieke kerk, met bijna een miljoen gelovigen. Daarnaast zijn er ook Engelse protestanten en een gemeenschap van 300.000 joden.

De katholieken, die tot een halve eeuw geleden door de onderdanen van Hare Majesteit nog als een 'vijfde colonne' werden beschouwd, en de joden hebben op basis van een wet een eigen statuut gekregen. Voor de moslims is daar nog geen sprake van.

Deze situatie is te verklaren door de multiculturele politiek van Groot-Brittannië. Die stond de eigen religieuze dynamiek van de moslimminderheid in de weg, in elk geval tot aan de zaak-Rushdie. Toch is er op lokaal niveau een bijzonder lange traditie van samenwerking met lokale organisaties die gemeenschappen met een religieuze identiteit vertegenwoordigen.

In het begin van de jaren 1980 kwam er een ander type van samenwerking tot stand tussen de moslimgemeenschap en de geloofsorganisaties buiten de regeringsinstellingen.

5.3.2 Nieuwe moslimleiders maken hun opwachting

Sinds de affaire-Rushdie zien we nieuwe moslimleiders verschijnen. Hun optreden vertrekt van de legitimiteit van acties die zijn ingebed in de lokale publieke ruimte. Deze generatie moslimleiders is zich aan het onderscheiden van de 'etnische islam' van de eerste generaties immigranten, die in veel gevallen ook isolatienistisch was. Dankzij Rushdie's *De duivelsverzen* zagen deze nieuwe leiders, die op het lokale niveau bijzonder actief zijn, zich gedwongen om op de nationale scène te gaan staan en daar met de nationale overheden in debat te gaan over de problemen van hun gemeenschap.

Onder de conservatieve regering van Margaret Thatcher vonden de eerste initiatieven plaats waarin werd overlegd met vertegenwoordigers van de moslim-eredienst in Groot-Brittannië. De vraag kwam toen van de minister van Buitenlandse Zaken. De Labour-regering van Tony Blair heeft het licht op groen gezet voor de voortzet-

ting van deze gesprekken. Maar in tegenstelling tot wat onder de vorige regering het geval was, vinden ze nu plaats met de ministers van Onderwijs en van Binnenlandse Zaken.

Toch blijft het op het lokale niveau, meer bepaald in steden met een grote concentratie moslims (Birmingham, Manchester, Leicester), dat deze leiders de grootste invloed hebben. Hun doel is de oprichting per stad van een Moskee-raad, zeg maar: de creatie van een gemeenschappelijk platform voor moslims. Ook het terugdringen van het sectarisme en het verkrijgen van subsidies maken deel uit van hun eisenpakket. Dankzij subsidies konden er al specifieke programma's voor de moslims op touw worden gezet en werden in de moskeeën tal van diensten georganiseerd.

Enigszins zoals in Frankrijk (met uitzondering van de Elzas en de Moezelstreek) is er in Groot-Brittannië geen staatsfinanciering van gebouwen of religieuze activiteiten. Toch is er een regeling in verband met een overheidsfinanciering om het voor de plaatsen waar de eredienst plaatsvindt mogelijk te maken ook sociaal-culturele en weldadigheidsactiviteiten in te richten.

Naast deze vormen van financiering komt er ook geld van buitenlandse staten, zoals Saudi-Arabië, Iran, Libië en Irak (onder Saddam Hoessein), en soms van moslimzakenlui die in Engeland rijkdom hebben vergaard.

5.3.3 Onderwijs en vorming

In 1998 werd in Groot-Brittannië het recht ingesteld om moslimscholen op te richten die met overheidsfondsen worden gefinancierd. De belangstelling van jonge moslims voor deze scholen was groot, maar veel toekenningen werden geweigerd op grond van "een ontoereikend niveau". Er zijn in Engeland tien scholen (*madrasa's*) actief die een theologische opleiding verschaffen om de 'import' van imams terug te dringen; het aantal imams wordt op 1100 geschat. 90% van hen komt uit het buitenland.

In Engeland is de opvoeding altijd al een hevig bediscussieerd thema geweest. Er bestaan specifieke scholen, die verbonden zijn aan etnieën. Er bestaat een nationaal opvoedingprogramma wat godsdienst betreft, maar een pluricultureel samengesteld comité heeft een lokaal programma op poten gezet; waarden als 'respect' en 'verdraagzaamheid' worden daarin als belangrijk naar voren geschoven. Ook de opvoeding tot burgerschap, in Engeland een nieuw concept, heeft vorm gekregen. Sinds 1970 is de opleiding van leerkrachten aan deze realiteit aangepast. Dat heeft het al voor verschillende vrouwen-met-hoofddoek mogelijk gemaakt om pluralistisch godsdienstondericht te geven in Engelse *public schools*.

5.4 Duitsland

Om de invloed van de aan de lokale moskeeën verbonden koranscholen tegen te gaan en op die manier een dam op te werpen tegen het fundamentalisme, werd in 1976 voorzien in islamonderricht (2 uur per week) in staatsscholen¹⁰⁰. De onderhandelingen hierover werden gevoerd met de Turkse overheid, die voorzag in het aanbod aan leerkrachten islamitisch onderricht. Dit initiatief vormde een succes, in de zin dat in 1978 80% à 90% van de Turkse leerlingen de lessen volgde¹⁰¹. De regeling kwam echter in de jaren 1980 in het gedrang, omdat men de invloed van de Turkse overheid te veel als een inmenging ervoer.

Vanaf dat moment wierpen verschillende organisaties uit diverse strekkingen zich op als partner voor de inrichting van islamitische lessen, zoals DITIB (Diyamet-kringen), Milli Görüş (IGMG) en de Süleymanlı (VIKZ). De pogingen van de Islamitische Federatie van Berlijn (Milli Görüş) om haar *Islam Kolleg* in Berlijn te laten erkennen als instantie die deze taak op zich kon nemen, werd verschillende keren door de rechtbanken verworpen¹⁰². De Berlijnse overheden pleitten voor een unie van de verschillende tendensen binnen de moslimgroepen in Berlijn, om op deze manier

¹⁰⁰ AMIRAUX Valérie, *o.c.*

¹⁰¹ AMIRAUX Valérie, *o.c.*

¹⁰² JONKER Gerdien, 'Muslim Emancipation? Germany's Struggle over Religious Pluralism', in: W.A.R. Shadid en P.S. van Koningsveld (eds.), *Religious Freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union*, Peeters, Leuven, 2002.

te komen tot een Europese islam¹⁰³. Niet enkel de overheden waren tegen het overlaten van het islamonderricht aan de Islamitische Federatie van Berlijn, maar ook (seculiere) Turken, georganiseerd binnen de *Türkischer Bund*, verzetten zich daartegen¹⁰⁴.

Op dit ogenblik zijn twee koepelorganisaties – de *Zentralrat der Muslime in Deutschland*, die de theologisch meer orthodoxe groepen verenigt, en de *Islamrat*, met een modernistische visie op religieus onderricht – bezig om te komen tot één representatief orgaan dat kan functioneren als gesprekspartner voor de overheid in verband met materies aangaande religieus onderricht¹⁰⁵. De Süleymanli's, die traditioneel sterk zijn in onderwijskwesties, stapten ondertussen uit de *Zentralrat* omdat ze vonden dat die er te modernistische visies op nahield.

De erkenning van representatieve gesprekspartners die instaan voor de opleiding van islamleerkrachten of imams, blijkt een steeds terugkerend probleem te zijn. Een toekomstige opleiding voor islamitische leiders – imams, islamleerkrachten of aalmoezeniers – moet rekening houden met de reële theologische en ideologische verscheidenheid binnen de Europese moslimgemeenschappen.

¹⁰³ AMIRAUX Valérie, *o.c.*

¹⁰⁴ JONKER Gerdien, *o.c.*

¹⁰⁵ JONKER Gerdien, *o.c.*

Tot slot

enkele aandachtspunten

Naast een reeks aspecten die in het rapport al zijn onderstreept, volgen hier enkele aandachtspunten die de auteurs formuleren. Het gaat om vragen en mogelijke oplossingen die de auteurs ten persoonlijke titel wensen te maken.

Algemeen: islam en moslims in België

- De definitie van 'moslim' moet worden verfijnd. Ook 'bekeerlingen' of 'nieuwe moslims van allerlei origine moeten erin worden opgenomen.
- In het Brusselse en Waalse Gewest moet er dringend een decreet komen over de erediensten. Zonder zo'n wetgeving kan de procedure voor de erkenning van moskeeën en imams niet van start gaan. In het Vlaamse Gewest is dit decreet op 5 mei goedgekeurd.
- Men moet zich bewust worden van de verscheidenheid in de afkomst van moslims en de diversiteit aan erediensten en culturen. Er moet daarbij ook rekening worden gehouden met de opening die Europa heeft gemaakt naar de voormalige communistische landen, de Balkan en Turkije.
- Er moet bewustmaking komen over de verscheidenheid die er bij het praktiseren van de moslim-eredienst is, ook al bestaat er een tendens naar een grotere 'zichtbaarheid' van 'nieuwe' moslims.
- Met de erkenning van moskeeën en de daarbij gehanteerde criteria moet men omzichtig omspringen. Momenteel bestaat er een bijzonder grote diversiteit, wat ook een waarborg is voor vrije meningsuiting. Al te strenge criteria zouden de bestaande verscheidenheid niet ten goede kunnen komen en in het voordeel zijn van slechts enkele grote stromingen.
- Men moet de beeldvorming dedramatiseren als zouden veel moskeeën 'kweekvijvers van terroristen' zijn. Toch moet men ook op zijn hoede blijven voor wat er op andere plaatsen dan de moskeeën gebeurt.
- Bij de redactie van wetteksten, in wetenschappelijke publicaties en a fortiori in de media moet men bijzonder op zijn hoede zijn voor de semantiek van bepaalde begrippen. Het misbruik of misplaatste gebruik van bepaalde begrippen – zoals 'islamist', 'islamisme', 'islamitisch' –, de verwarring ('islamist' voor 'moslim' bijvoorbeeld) en het door elkaar halen van begrippen maken het debat onduidelijk en vertroebelen de sfeer.

Imamopleiding

- Het is noodzakelijk dat de voorstellen van de Executieve worden onderzocht met betrekking tot de inhoud van de opleiding die imams moeten krijgen. De Executieve vermeldt drie niveaus: de taal, het functioneren van de Belgische Staat en maatschappelijke debatten. Een profiel/functiebeschrijving voor imams, met daarin de vereiste opleiding, ontbreekt vooralsnog. De bevoegde instanties moeten daar werk van maken. Waaruit moet de vereiste (theologische, sociaal wetenschappelijke en pedagogische) kennis, noodzakelijk voor de uitoefening van de functie, bestaan?
- Voor het inrichten van zo'n opleiding moet het nodige materiaal beschikbaar zijn. Op dit ogenblik hebben we weet van vage vragen naar 'andere' imams, maar het

is nog niet duidelijk uit welke kringen de vragen komen. De verschillende vertegenwoordigers (lokaal, provinciaal, regionaal en nationaal) moeten bevestigd worden over de noden die ze ervaren in verband met de tewerkstelling en opleiding van imams. Komen ze hier al dan niet zelf aan tegemoet? Beschikken ze over eigen opleidingscentra of voorzieningen om te kunnen ingaan op de vraag naar religieus personeel? Welk model hebben ze in gedachten als ze denken aan een Belgische opleiding? Naast de bevestiging van de moslimgemeenschappen moet er ook systematisch nagegaan worden welke initiatieven reeds bestaan (die mogelijk als basis kunnen dienen voor een toekomstige opleiding) en welke instellingen/partners voor zichzelf hierin een rol zien (in het Belgisch hoger onderwijs).

- De mogelijke inrichting van een 'Belgische' imamopleiding moet aansluiten bij de bestaande regelgeving betreffende de scheiding tussen Kerk en Staat en het neutraliteitsbeginsel. Dit houdt in dat de overheid slechts de voorwaarden voor de opleiding kan creëren.

- Een element dat nauw aansluit bij het vorige: de vraag kan rijzen of er een of meer opleidingen ingericht dienen te worden. Zullen de verschillende richtingen, rechtscholen en ideologische strekkingen zich kunnen vinden in een en dezelfde opleiding? En als er geopteerd wordt voor 'specialisaties' in verschillende 'richtingen', wordt zo'n verdeling dan gemaakt op basis van nationaliteit, gedachtegoed, denominatie, rechtsschool enz.? Concreet: komt er een Turkse, arabofone, Aziatische... imamopleiding? Een Hanafitische, Malikitische... vorming? Hierbij moet ook rekening worden gehouden met confessionele/theologische groepen die binnen de moslimgemeenschappen van België niet als dusdanig erkend worden, zoals de Alevieten, de Ahmaddiya-beweging enz.¹⁰⁶ In het Nederlandse debat stelt de Leidense islamoloog Van Koningsveld in dit verband: "Dit brengt met zich mee dat er (...) veel meer redenen zijn om aan verschillende uiteenlopende imamopleidingen te denken dan aan één uniforme."¹⁰⁷

- Respect voor de diversiteit heeft ook een gender-dimensie. Hoewel vrouwen in het gebed kunnen voorgaan, zijn imams traditioneel mannen. Er moet nagedacht worden hoe er hiermee omgegaan wordt. Een Belgische reguliere opleiding dient uiteraard toegankelijk te zijn voor beide geslachten.

- Er is ook de kwestie in verband met 'nieuw' of 'traditioneel' leiderschap. Op dit ogenblik weten we niet welke imams de gemeenschappen zelf wensen. Moeten ze voornamelijk instaan voor het gebed en de traditionele taken, zoals dat vandaag het geval is? Of gaan we naar een bredere invulling van de functie, wat vandaag niet door alle moskeeën als nood wordt ervaren. Als we strikt focussen op imams, lopen we dan niet de kans om een bepaalde soort leiders te bevoorstellen op andere. "*This state-sponsored institutionalization of Islam offers more 'traditional' organizations the opportunity to appropriate 'French Islam', possibly at the expense of alternative structures that have emerged in the French Muslim community over the last few decades.*"¹⁰⁸

- Een toekomstige opleiding dient zich te buigen over de vraag naar 'leiderschap' in het algemeen. Men dient de vraag te stellen in welke mate ook islamleerkrachten, aalmoezeniers, onderzoekers etc. binnen een dergelijk instituut een plaats moeten krijgen.

- Ook in het kader van een 'Belgische'/'Europese' imamopleiding dient de samenwerking met de islamitische wereld aangehaald te worden. De theologische kennis die in een dergelijke opleiding aangeboden moet worden, is op dit ogenblik immers niet voorhanden in Europa. De kenniscentra van het islamitisch denken bevinden zich nog steeds in de moslimwereld. Bovendien kan een geglobaliseerde islam niet geografisch afgebakend worden tot één bepaalde regio. Net zoals de internatio-

¹⁰⁶Sommige stemmen binnen de moslimgemeenschappen betwijfelen immers zelfs het 'moslim-zijn' van deze groepen.

¹⁰⁷SHADID, W.A.R. & VAN KONINGSVELD, P.S., *o.c.*, p. 67.

¹⁰⁸PETER Frank, 'Training Imams and the Future of Islam in France', in: *ISIM-Newsletter* 13, december 2003, p. 20.

nalisering van het regulier hoger onderwijs een feit is (Bologna-akkoorden), moeten we ook een toekomstige imamopleiding in een transnationale context zien.

- Aangezien de inrichting van een opleiding een werk van lange adem is, dient men zich prioritair te buigen over een kortetermijnoplossing voor de 'regularisatie' van de huidige imams. Er kan gedacht worden aan een korte en flexibel te volgen cursus die bestaat uit taalonderricht en andere noodzakelijke vaardigheden. Om de overgangperiode (waarin nog geen opleiding voorhanden is) te overbruggen moet men nagaan in welke mate het mogelijk is om imams met een diploma aan een van de bestaande theologische faculteiten in de islamitische landen (Marokko en Turkije op de eerste plaats) te erkennen en te homologeren.

Islam en het onderwijs

- Een leerplan voor de lessen islam is een fundamentele stap om te komen tot een gezonde controle en kwaliteitscursussen in de scholen.

- Tot slot, en ook al overstijgt dit enigszins het kader van deze studie, hernemen we graag een aanbeveling die Ural Manço formuleert in een van zijn bijdragen en die betrekking heeft op het schoolmilieu¹⁰⁹: "De invoering in het curriculum van het middelbaar onderwijs van een cursus 'Geschiedenis van Europa en de internationale migratiebewegingen' en een cursus 'Geschiedenis van beschavingen en religies' lijkt een kwestie van geestelijke hygiëne te zijn geworden! Deze cursussen kunnen alle leerlingen sensibiliseren voor de onophoudelijke etnische en culturele vermenging van de volkeren in West-Europa. Een cursus 'Vergelijkende geschiedenis van de beschavingen en de religies' kan leerlingen inwijden in de diversiteit en de historiciteit van religieuze feiten en in de diverse verhoudingen die individuen of samenlevingen met religies kunnen hebben. Het zou er ook toe bijdragen dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen een 'cultureel' en 'cultueel' (lees: met betrekking tot de cultus) feit. Door een beschrijving van de bijdrage van moslimvolkeren aan de vooruitgang van de wetenschappen en door hun rol bij de voorbereiding van de Renaissance uit de doeken te doen, kan een dergelijke cursus de aandacht van de leerlingen vestigen op de vruchtbare en voortdurende uitwisselingen tussen de beschavingen die de geschiedenis van de mensheid en die van Europa hebben gemaakt tot wat ze is."

Het regeringsakkoord van de Franse gemeenschap van juli 2004 bevat aspecten die in deze richting gaan.

¹⁰⁹Fragment uit MANÇO U. (ed.), *Voix et voies musulmanes de Belgique*, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, Collection Travaux et Recherches, nr. 43, Bruxelles, 2000, pp. 200-201.

Referenties

AMIRAUX, Valérie, Acteurs de l'Islam entre Allemagne et Turquie. Parcours militants et expériences religieuses, L'Harmattan, 2001.

BARE, D., Contribution à l'histoire de l'immigration dans l'entre deux guerres: la main d'œuvre nord africaine dans les charbonnages belges (1920 – 1940), Mémoire de Licence, U.L.B., 1992, 142 pages.

BASTENIER, A., *L'Islam de l'immigration en Belgique*, in Clés pour l'Islam: du religieux au politique, des origines aux enjeux aujourd'hui, Collection GRIP- Informations, Bruxelles, 1993.

BIELEFELDT, Heiner, Moslims in de Lekenstaat. Het recht van moslims mee vorm te geven aan de Europese samenleving, C.I.E.-Cahiers nr.6, Centrum voor Islam in Europa, Universiteit Gent, 2000.

BOENDER, Welmoet & KANMAZ, Meryem, *Imams in the Netherlands and Islam Teachers in Flanders*, in W.A.R. Shadid & P.S. Van Koningsveld (Eds.), Intercultural Relations and Religious Authorities: Muslims in the European Union, Peeters, Leuven, 2002, pp.169-180.

BOENDER, Welmoet, *Imams in the Netherlands*, in C.I.E. Newsletter, vol. 1, no. 2, september 1999, pp.23-28.

Cahiers de la commission syndicale, mei 1928.

CANATAN, Kadir, *Required: Muslim Leadership* in ISIM Newsletter, 9/02, p.18.

DASSETTO, Felice, La Construction de l'Islam Européen, Approche socio-Anthropologique, L'Harmattan, 1996.

DASSETTO F. (dir.), *Islam en Belgique et en Europe : facettes et questions*, in Facettes de l'Islam belge, Ed. Academia Bruylant, Bruxelles, 1997.

DASSETTO F., et BASTENIER A., *L'Islam transplanté : vie et organisation des minorités musulmanes de Belgique*, Ed. EPO, Anvers, 1984.

De LEY, Herman, Moslims in de Europese lekenstaten. Cursusnotities, website Centrum voor Islam in Europa, Universiteit Gent, http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/deley30_2.htm

FREGOSI, Frank, (sous la direction de), La formation des cadres religieux musulmans en France. Approches socio-juridiques, L'Harmattan, 1998.

JAMOUCI, Mohamed, *L'Islam belge: les instituts de formation*, in Islam, septembre 2003, N°5

JONKER, Gerdien, *Muslim Emancipation? Germany's Struggle over Religious Pluralism*, in W.A.R. Shadid and P.S. van Koningsveld (eds.), Religious Freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union, Peeters, Leuven, 2002.

KROISSENBRUNNER, Sabine, *Turkish imams in Vienna*, in W.A.R. Shadid & P.S. Van Koningsveld (Eds.), Intercultural Relations and Religious Authorities: Muslims in the European Union, Peeters, Leuven, 2002.

LAMBERT P.-Y. (sous la direction MANÇO Ural), *La participation politique et les médias de la population musulmane de Belgique*, in Voix et voies musulmanes de Belgique, Eds. Facultés universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 2000.

LANDMAN, Nico, Van Mat tot Minaret. De institutionalisering van de Islam in Nederland, VU Uitgeverij, Amsterdam, 1992.

MANÇO, Ural., *La présence musulmane en Belgique: dimensions historique,*

démographique et économique, in Voix et voies musulmanes de Belgique.

MANÇO, Ural., *Les organisations Islamiques dans l'immigration turque*, in DASSETTO, F. (red.), *Facettes de l'Islam belge*, Louvain-la-Neuve, Bruylant-Academia, 1997, pp. 143-158

MARECHAL, Brigitte, *Mosquées, organisations et leadership*, in Dassetto, Maréchal & Nielsen (dir.), *Convergences musulmanes. Aspect contemporains de l'Islam dans l'Europe élargie*, Academia Bruylant, L'Harmattan, Louvain-la-Neuve, 2001.

MENNES, Lien, *Help, een moslim in mijn klas! Het katholieke beleid ten aanzien van moslims op lagere katholieke scholen in Vlaanderen*, onuitgegeven Licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen, Promotor: Herman de Ley, Academiejaar 2000-2001.

MICHOT, Y., '...', in *Le Conseil*, n° 5, januari, 1996, pp. referentie uit voetnoot 1 die nog niet opgenomen is in de referenties - mk

Ministère de la Communauté française, *Statistiques des établissements, des élèves et des diplômés de l'enseignement de plein exercice et budget 2001 des dépenses d'enseignement*, Service de l'information et des statistiques, 2002.

Ministerie van Onderwijs, *Islamitische scholen en sociale cohesie*. Inspectierapport, Utrecht, oktober 2002.

OVERBEEKE, Adriaan, *Inrichtingsvrijheid op het terrein van eredienst en school - de zoektocht naar godsdienst-gesprekspartners bij oude en nieuwe minderheids-godsdiensten*, in *Recht en Verdraagzaamheid in de multiculturele samenleving*, Maklu, Antwerpen/Apeldoorn, 1993, pp.97-146.

PANAFIT, Lionel, *Quand le droit écrit l'Islam - L'intégration juridique de l'Islam en Belgique*, Bruylant, Bruxelles, 1999.

PANAFIT, L., *Les problématiques de l'institutionnalisation de l'Islam en Belgique (1965-1996)*, in Dassetto, F., (ed.), *Facettes de l'Islam Belge*, Academia Bruylant, Louvain-la-Neuve, 1997, pp.253-269.

Persdienst Agalev, *Meer ruimte voor Islamonderricht in het Vlaams onderwijs*, april 2003.

PETER, Frank, *Training Imams and the Future of Islam in France*, in ISIM-Newsletter 13, december 2003, p. 20.

RATH, J., PENNINX, R., GROENENDIJK, K. and MEIJER, A., *Nederland en zijn Islam; een ontzuilende samenleving reageert op het ontstaan van een geloofsgemeenschap*, Het Spinhuis, Amsterdam, 1996.

ROY, Olivier, *L'Islam mondialisé*, Editions du Seuil, Paris, 2002.

SHADID, W.A.R.. & VAN KONINGSVELD, P.S., *Moslims in Nederland. Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*, Houten/Diegem, The Netherlands, 1997.

SUNIER, T., *Islam in Beweging. Turkse Jongeren en Islamitische organisaties*. Amsterdam, Het Spinhuis, 1996.

VAN BRUINESSEN, Martin, *The Production of Islamic Knowledge in Western Europe*, in ISIM Newsletter, 8/01.

VERLOT, Marc, *Werken aan integratie. Het minderheden en het onderwijsbeleid in de Franse en Vlaamse Gemeenschap van België (1998-1999)*, Acco, Leuven/Leusden, 2001.

Vragen en antwoorden Kamer, 2001 (N.)

Report on Mosques, Imams and Islamic Religion Teachers in Belgium

There are approximately 400,000 people of 'Muslim background' in Belgium, and Islam - recognised since 1947 – is one of the seven religious or philosophical denominations recognised in our country. Notwithstanding this, in spite of the election of the Belgian Muslims Executive, the institutionalisation process of the Muslim religion is not completed. Amongst the outstanding questions, the primary ones are the financing of mosques as well as the status and the training of Imams and of Islamic religion teachers. The support group to the « Islam and Muslims in Belgium and in Europe » project developed at the King Baudouin Foundation in fact stressed the influence these religious leaders exert on people of Muslim origin living in Belgium. The lack of precise data, quantitative as well as qualitative, in this area only increases the present lack of clarity.

For this reason, the Foundation commissioned two sociologists from the ULB and the University of Ghent to carry out a study which has three objectives : to take stock of the current situation in the three regions of the country, to determine which are the priority issues to be resolved and to highlight items of note, including initiatives undertaken in neighbouring countries.

The study begins by recalling the main phases in the presence of Islam in Belgium and by refining the image which one might have of the Muslim community. The latter is far from being a monolithic block. Aside from the differences linked to its origin – Maghreb, Turkish, European, Asian etc. – or the fundamental difference between sunnism and shiism, Islam is characterised by numerous crosscurrents, schools and movements which it would be important to know about in order to better understand how local communities function and the organisations which oversee them.

A place of prayer, the mosque is not solely for this purpose. The report shows that first and foremost it is a multi-purpose centre comprising very diverse activities : a Koranic school, Arab or Turkish language schools, a library, a community headquarters for cultural and voluntary activities, a place of welcome and conviviality. The authors counted 328 mosques and show how they are spread geographically (162 in Flanders, 89 in Wallonia and 77 in Brussels) as well as their origin (for example 172 mosques are of Arab and 134 are of Turkish origin) and the sects to which they are attached (Shiite, Sunni, Diyanet, Milli Görüş, Süleymanli etc.)

Since the 1st January 2002, the recognition and the control of the management of the mosques are attributed to the Regions. As things stand, only the Flemish Region has voted a new decree on religions, which establishes «f Mosques ». Once such legal measures will have been voted on in Wallonia and in Brussels, it will be necessary to settle the issue of the status of Imams whose remuneration falls within the Federal jurisdiction.

This will especially involve the putting into place of an ad hoc training process in keeping with the principle of neutrality characteristic of the Belgian state. Moreover, a great number of Imams active in the mosques in Belgium are recent arrivals from their countries of origin and thus have an insufficient knowledge of the social, political and cultural context in our country. It is often the case that they do not sufficiently master one of our national languages. Since the training of Imams is the subject of similar discussions in the countries neighbouring us, the report outlines the approach to this difficult issue there, notably in the Netherlands and in France. The backdrop to this whole debate is the issue of whether it is possible or desirable to 'construct' a 'European Islam', adapted to the life circumstances of the Muslims residing in Europe. The role of the Imam also varies within the Diaspora : he carries out diverse functions, not only religious ones but also those which are social, educational and cultural.

As to the teaching of Islamic religion courses, the study also touches on the situation in the French and Flemish communities and highlights the principal issues involved : the definition of a programme specifying the content of Islamic religion courses in schools, the appointment of inspectors who would oversee how these courses are taught, the training, status and the qualifications of the teachers.

Koning Boudewijnstichting

De levensomstandigheden van de bevolking helpen verbeteren

www.kbs-frb.be

De Koning Boudewijnstichting is een stichting van openbaar nut, die in 1976 -toen Koning Boudewijn 25 jaar koning was- werd opgericht. De Stichting is onafhankelijk en pluralistisch. We zetten ons in om de levensomstandigheden van de bevolking te verbeteren. De Stichting spendeert jaarlijks zo'n 38 miljoen euro. Met dat geld kunnen we heel wat realiseren in dienst van de samenleving. Maar we kunnen niet alles doen. Daarom leggen we accenten en passen we onze centrale werkhema's aan aan de steeds veranderende noden van de samenleving. Onze kernprogramma's de komende jaren zijn: Sociale rechtvaardigheid, Burgersamenleving, Governance, en Fondsen & Eigentijdse filantropie.

Het programma 'Sociale rechtvaardigheid' steunt projecten die kwetsbare of gediscrimineerde mensen meer autonomie geven. Met het programma 'Burgersamenleving' stimuleren we het engagement van burgers en willen we het verenigingsleven versterken. Het programma 'Governance' betreft burgers nauwer bij beslissingen over de manier waarop goederen en diensten worden geproduceerd en geconsumeerd, en bij de evoluties in de medische wetenschappen. Met het programma 'Fondsen & Eigentijdse filantropie' wil de Stichting moderne vormen van vrijgevigheid aanmoedigen.

Naast de vier kernprogramma's heeft de Koning Boudewijnstichting ook een aantal 'Structurele en Specifieke initiatieven'. Zo werkt ze mee aan een project voor de herinrichting van de Europese wijk in Brussel, ondersteunt ze Child Focus en ging ze een strategisch partnerschap aan met het European Policy Centre.

Tot slot nog dit: al onze programma's en projecten hechten bijzonder veel waarde aan culturele verscheidenheid en aan een evenwichtige man-vrouwbenadering.

Om onze doelstelling te realiseren, combineren we verschillende werkmethodes: we steunen projecten van derden, we organiseren studiedagen en rondetafels met experts en burgers, we zetten denkgroepen op rond actuele en toekomstige thema's, we brengen mensen met heel verschillende visies rond de tafel, we bundelen de vergaarde informatie in (gratis) publicaties en rapporten,....

Als Europese stichting in België is de Koning Boudewijnstichting actief op lokaal, regionaal, federaal, Europees en internationaal niveau. Vanzelfsprekend benutten we het feit dat we gehuisvest zijn in Brussel, de hoofdstad van Europa, van België en van de twee grote Gemeenschappen van ons land.

Meer info over onze projecten en publicaties vindt u op www.kbs-frb.be. Vragen kan u mailen naar info@kbsfrb.be of u kan bellen naar +32-70-233 728

Koning Boudewijnstichting, Brederodestraat 21, B-1000 Brussel

+32-2-511 18 40, fax +32-2-511 52 21

Giften op onze rekening 000-000004-04 zijn fiscaal aftrekbaar vanaf 30 euro.

Met de steun van de Nationale Loterij